

ДОВІДНИК

ФАХІВЦЯ ЗУ-23-2

2015 р., Київ

УНІВЕРСАЛЬНІ ПРИНЦИПИ БОЮ	2
1. ТАКТИКА БОЮ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ	2
2. ШТУРМ БУДІВЕЛЬ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ	5
3. ІНДИВІДУАЛЬНІ ДІЇ У БОЮ	7
4. ЧАС НА ПЕРЕМІЩЕННЯ У БОЮ	10
5. ПЕРЕСУВАННЯ «ДВІЙКОЮ» У БОЮ	10
6. ПЕРЕСУВАННЯ «ТРІЙКОЮ» У БОЮ	11
7. ЕКІПИРУВАННЯ ДЛЯ БОЮ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ	11
8. ДІЇ В ТЕМНИХ ПРИМІЩЕННЯХ	12
9. ДІЇ ПРИ ПОВІТРЯНОМУ НАЛЬОТІ	13
10. ПАЛІННЯ В УМОВАХ БОЙОВОЇ ОБСТАНОВКИ	13
11. ПРОХОДЖЕННЯ МІННОГО ПОЛЯ	14
12. СТРАХ В БОЮ	15
13. ДІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ПОПАДАННІ В ПОЛОН	16
14. РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПРОТИДІЇ ВПЛИВУ СТРЕСУ	17
15. ДІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ АБО ВИЛУЧЕННІ ЛИСТИВОК АНТИДЕРЖАВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ	19
16. ТИМЧАСОВИЙ БЛОКПОСТ	19
17. ПРАВИЛА ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	20
18. ДІЇ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	21
19. ПОРЯДОК ОГЛЯДУ ЛЮДЕЙ	22
20. ПЕРЕСУВАННЯ КОЛОНОЮ ТА ДІЇ ПРИ ЇЇ ПОТРАПЛЯННІ В ЗАСІДКУ	23
21. ДІЇ ПРИ БЛОКУВАННІ РУХУ КОЛОНИ МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ	27
22. СТАН БОЄЗДАТНОСТІ БІЙЦІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ТРИВАЛОСТІ ЇХ СНУ	28
23. ВИЗНАЧЕННЯ ВІДСТАНИ ДО ОБ'ЄКТІВ НА МІСЦЕВОСТІ	28
24. НЕБЕЗПЕЧНІ ЧИННИКИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ	29
25. СТО ПРАВИЛ ВІЙНИ У НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ (ПЕРЕВІРЕНО ДОСВІДОМ)	30
26. БОМБАРДУВАННЯ АБО АРТОБСТРІЛ	39
27. ПЕРЕСТРІЛКА	44
28. ЗАХИСТ ВІД СНАЙПЕРІВ	44
29. МАЛЕНЬКІ ХИТРОЩІ БЛИЖЬНОГО БОЮ	47
30. ПЕРЕВІД УСТАНОВКИ ЗУ-23-2 З ПОХІДНОГО ПОЛОЖЕННЯ В БОЙОВЕ ТА НАВПАКИ	52
31. ВИЗНАЧЕННЯ СТОРІН ГОРИЗОНТУ	78

УНІВЕРСАЛЬНІ ПРИНЦИПИ БОЮ

- Будь-який справжній бій – це в тій або іншій формі засад-ні дії. Будьте тими, хто влаштовує засідки, а не тими, хто в них потрапляє. Напасти першим – це перевага. Нападайте першим.
- Якщо не можете напасти першим – дійте швидко і на випередження. Бийте, ухиляючись.
- Вчіться маневрувати. Рухливість і швидкість важливіше влучності. Виходьте на ворога з флангу або зі спини.

1. ТАКТИКА БОЮ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ

Для найкращої взаємодії групи розбиваються на пари або трійки. Бійці в парах або трійках повинні контролювати своїх товаришів за принципом «кожний відповідає за кожного».

При пересуванні необхідно організувати взаємне прикриття. Одна група прикриває, друга – робить маневр.

Рух проводиться короткими кидками від одного укриття до іншого. Дистанція між бійцями й групами під час руху 4-7 метрів. Не затримуватися на відкритих ділянках довше 2-3 секунд. Огляд небезпечних напрямків (вікон, горищ, проламів) ведеться безупинно.

Прикриття підрозділів здійснюють кулеметники, снайпери й гранатометники. Кулеметники можуть вести «попереджувальний» вогонь по місцях, де може перебувати противник. Снайпери й гранатометники стріляють по виявлених позиціях противника. Після проходження передовими групами чергового рубежу вони закріплюються на позиціях і забезпечують підхід групи прикриття, яка підтягується на нові позиції.

Існує один дуже розповсюджений снайперський прийом, який заслуговує на особливу увагу, – це коли снайпер своїм пострілом раниць, але не вбиває одного солдата, щоб підстрілювати всіх тих, хто постарается надати допомогу пораненому.

Підстреленого снайпером солдата потрібно вивозити за допомогою бронетехніки, витягати за допомогою «кішок» або зазда-

легідь приготовлених гаків на мотузці, закиданням петлі на ногу пораненого, але не намагатися виносити руками. Дими при цьому ставляться на широкому фронті, щоб противник не міг вибити солдатів, які виносять пораненого, зосередивши вогонь по диму. Під час руху підрозділу пішим порядком у населеному пункті уздовж вулиці як прикриття можуть використовуватися танки, БМП, БТР. Піхота рухається уздовж стін, розподіливши попередньо контроль усіх напрямків, особливо протилежної сторони вулиці. Рух колон тільки вулицями є неправильною тактикою.

Для витримування єдиної лінії наступу підрозділи повинні мати між собою зв'язок і координувати дії. У перевірених будинках залишається охорона.

Вогневе прикриття – закон на війні. Невеликому підрозділу ніколи не відриватися від своїх – можуть відсікти і знищити.

Рух вулицею в пішому порядку

Підрозділи (групи) вздовж вулиці в пішому порядку просуваються з обох сторін, уздовж стін на відстані 6-7 (у деяких випадках 3-4) м один від одного, кидками від одного укриття до іншого. Постійно контролювати можливі рухи на горищах, вікнах, балконах.

Під час їх пересування кулеметник, що залишився позаду, підтримує і прикриває підрозділ (групу) вогнем. Гранатометник знаходиться поруч з кулеметником і знищує укріплення противника, кулеметні гнізда і снайперів. Коли підрозділ просунувся на 60-70 м, укриття і відкрив прицільний вогонь, підтягується група прикриття. Автоматники ведуть вогонь по цілях на протилежному боці вулиці, не забуваючи контролювати обстановку позаду себе. Група прикриття також контролює і тил.

Рух вулицею підрозділу з бойовою технікою

Підрозділ (група) рухається вулицями під прикриттям безпосередньої охорони, яке висилається вперед на відстань 100-200 м. Техніка рухається потоком вздовж стін, парканів. Відділення при цьому зазвичай рухається однією стороною вулиці, а взвод (рота) – по обидва її боки, здійснюючи взаємну підтримку вогнем.

При дії в пішому порядку особовий склад рухається на одному рівні з бойовою технікою, прикриваючись її бронєю від вогню противника.

Спостереження під час руху вулицею організовується за ярусами. Широкими вулицями бронетехніка рухається парами по протилежних сторонах вулиці, а вузькими – «змійкою», притискаючись до стін будівель. Нормальна дистанція між бронетехнікою 50-70 м. Противник в підвалах будівель знищується вогнем зі стрілецької зброї та гранатами.

Одночасно з просуванням головних сил уздовж вулиць підрозділи, які не задіяні в десанті, здійснюють «зачистку» прилеглих кварталів від дрібних груп противника.

При цьому необхідно дотримуватися таких правил:

- розвідники повинні достовірно встановити, чи йдуть праворуч і ліворуч інші підрозділи;
- суворо витримувати передову лінію, нікому не відставати і не вириватися вперед;
- не залишати за собою непереверені об'єкти. Очищені від противника будівлі закріплюються охороною.

Для пересувань на вантажних автомобілях їх потрібно підготувати до можливої засідки. За можливістю підлога, радіатор, мотор і місце кріплення антен повинні бути обкладені мішками з піском, борти краще обкласти листами заліза товщиною 3-5 мм, зависити бронезилетами, обкласти дерев'яним брусом або металевим трубами. На двері, капот, дах, лобове скло бажано також навесити бронезилети.

Солдати повинні сидіти лицем назовні, а тент повинен бути або цілком знятим, або піднятим настільки, щоб не заважати швидкому залишенню автомобіля через борти.

Для збільшення захищеності на бронетехніку можна приварювати спеціальні дуги, на них – вішати бронезилети.

При відкритті противником вогню зі стрілецької зброї солдати, що перебувають усередині бронетехніки, відкривають вогонь у відповідь, під прикриттям якого інші спішуються і контратакують. Саджати всіх солдатів усередину не можна – це зменшить імовір-

ність виявлення засідки, а головне позиція усередині більше небезпечна при підриві міни під днищем машини. У бронетехніку під себе рекомендується підкладати мішок з піском або хоча б бронезилет, щоб вони прийняли на себе силу розриву міни.

Люки бронетехніки слід тримати напіввідчиненими, щоб у разі влучення гранати (снаряду) надлишковий тиск не «розірвав» машину зсередини.

Зброю варто тримати на ремені, ремінь намотувати на руку. Якщо так не зробити, то при вибуху або швидкому гальмуванні можна залишитися без зброї.

2. ШТУРМ БУДІВЕЛЬ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ

Штурмувати з ходу великий будинок – вірний шлях до невиправдано великих втрат. Спочатку потрібно зайняти позиції напроти нього, а якщо можливо, і довкола нього. За можливістю – виявити вогневі точки й прикинути найбільш оптимальні маршрути руху штурмових груп.

Перш ніж безпосередньо входити в будинок, треба постаратися знищити максимальну кількість ворогів у ньому. Це завдання покладається в основному на снайперів, кулеметників, гранатометників. В міру просування штурмової групи нагору снайпери й гранатометники переносять вогонь на верхні поверхи, а кулеметники перестають поливати вогнем передбачувані місця знаходження противника.

Найбільшу користь можуть принести снайпери. Треба мати надійний зв'язок і погодженість між штурмовою групою й групою прикриття.

Для боротьби з вогневими точками противника можуть залучатися бронетехніка й артилерія. Вогонь припиняється перед наступом штурмових груп.

Проникнення в будинок природними й передбачуваними шляхами, через вікна й двері, сполучено з великим ризиком.

По-перше, такі шляхи часто мінуються, по-друге, вони в більшості випадків перебувають під прицілом. Тому проникнення всередину будинку бажано здійснювати через створені пролами.

Вийшовши на вихідний рубіж, штурмовий загін має перегрупуватися, оцінити обстановку. Командир планує порядок подальших дій і доводить його до своїх підлеглих.

Кожний боєць і кожна пара, трійка повинні відпрацьовувати різні варіанти дій так, щоб кожний виконував своє завдання без додаткових команд.

Ведення перед штурмом радіопереговорів дозволяється тільки по закритих радіоканалах.

При штурмовому захопленні будь-якого об'єкту наблизитися до нього слід при вогневій підтримці групи прикриття. Прориватися всередину будівлі слід відразу ж за розривами своїх гранат. У момент кидка слід подати команду «Осколки» для попередження товаришів. У разі, якщо граната кинута противником, подається команда «Граната». Перші бійці, що увірвалися в приміщення, різко відходять у сторони від входу і ведуть вогонь по всім затемненим і небезпечним місцям.

Боєприпасів для прориву в будівлю потрібно багато. Після захоплення приміщення ретельно обстежується. Завершивши огляд, командир підрозділу подає команду «Чисто», а потім «Виходимо». Оглянуте приміщення позначається встановленим знаком.

Найбільш доцільним напрямком «зачищення» будівлі є напрямок «зверху донизу», тому що в цьому випадку противник буде витіснений з будівлі і знищений. У випадку «зачищення знизу догори» противник може закріпитися на верхніх поверхах або відступити дахами будівель.

При невдалому штурмі друга атака буде мало ефективною, втрати особового складу під час другого штурму будуть більшими.

Дуже часто противник зачинає вхідні двері. Недосвідчені військовослужбовці скупчуються біля дверей, вирішують, що робити далі, намагаються прикладами вибити двері. І отримують через двері чергу на рівні живота. У правильному варіанті замок відстрілюється пострілами з автомата. Атакуючі знаходяться з боків дверей. Після відстрілу замку двері відчиняються ударом ноги збоку, одночасно в розкриті двері закидається граната.

У приміщенні, щойно залишеному противником, будьте уважні (можуть бути «розтяжки» з гранат), двері приміщень намагайтеся не відкривати рукою (за можливості мати для цього палицю або мотузку метрів 10). Трупі можуть бути заміновані, так само, як і відеомагнітофони, магнітофони, ящики шаф, штори на вікнах (вибуховий заряд вибухає при їх відкритті) тощо.

Під час дій у будівлі до джерел шумів потрібно ставитися уважно, а до їх напрямку – критично. Противник може відвернути вашу увагу, кинувши в потрібну йому сторону камінь, палицю або інший предмет. Зброя повинна бути спрямована в бік, куди ви дивитесь, а у вузьких місцях має бути опущеною.

Під час руху дерев'яними сходами або з іншого нетривкого матеріалу, будьте готові до того, що противник спробує прострелити їх знизу.

Захоплений будинок стає вихідним рубежем для подальшого наступу. У першу чергу приймаються міри до кругової оборони, оскільки противник може спробувати почати контратаку.

Нижні підступи за можливості блокуються інженерними способами. Особливу увагу варто приділяти підвалам і різним підземним ходам.

Штурмова група розподіляє позиції на різних поверхах і сектори обстрілу. Командир розбирається з полоненими (якщо вони є) і планує подальший наступ.

3. ІНДИВІДУАЛЬНІ ДІЇ У БОЮ

В основі індивідуальних дій у місті лежить так зване «лівостороннє правило». Суть його полягає в тому, що людині – правші, у якій права рука ведуча, зручніше і швидше вдаються всі дії, пов'язані з поворотом вліво.

Вибір укриття для стрільби

Стріляючи з автомата з правого плеча, потрібно використовувати будь-які захисні укриття (камінь, стовп, ріг будинку тощо). Захист у такому випадку повинен перебувати зліва від вас, закриваючи корпус і більшу частину голови.

Потрібно так організувати вогневий контакт, щоб можливий захист противника був праворуч від нього, а ваш – зліва від вас. Для цього потрібно постійно (якщо дозволяє обстановка) «закручувати» поле бою, переміщуючись вліво від себе.

При штурмовому захопленні будь-якого об'єкта наближатись до нього краще з боку сонця – воно перешкоджатиме противнику у веденні прицільного вогню.

Дії при раптовій зустрічі з групою противника на близькій дистанції

Назад бігти не можна – розстріляють в спину. Тому слід:

1. негайно відкрити вогонь у бік противника.
2. Одночасно переміщатися вперед до противника і ліворуч від нього.
3. Наблизившись до противника, на ходу розстрілювати цю групу ціль.
4. Діяти якомога швидше. Перші секунди не шкодувати патронів. Поки стріляєте, боковим зором намітити собі щілину, де можна буде схватитися і перезарядити зброю.

Дії при потрапленні під раптовий вогонь

Стояти не можна. Рухайтесь від укриття до укриття. Зорієнтуйтеся. Не давайте противникові пристрілятися, переміщайтесь вліво. Намагайтесь залишати сонце за спиною. Якщо виявилися беззбройним, від прямого вогню уходьте різко вліво від себе, пригнувшись, зигзагами до найближчого укриття.

При неможливості активного пересування – відразу ж падайте і відповзайте (перекочуйтеся) за будь-яке укриття, одночасно готуючись до бою.

Не збивайтесь в купу.

Якщо військовослужбовець, з яким ви пересувалися по вулиці і потрапили під раптовий вогонь противника, поранений – не намагайтесь надавати йому допомогу негайно, інакше ви ризикуєте отримати ще більш важке поранення.

Щоб захиститися від ручної гранати, що впала поруч, потрібно впасти ниць, головою в бік гранати. Голову (якщо немає каски)

прикрити долоньями, рот відкрити. Хто побачив гранату, подає сигнал: «Граната праворуч (ліворуч, ззаду)!».

Огинання будівель

Огинати тільки праворуч, при цьому ваш автомат перебуватиме праворуч від вас, і ви будете мати перевагу, тому що противник буде змушений стріляти з лівого плеча, або ж він буде стріляти з правого плеча, що незручно і не прицільно, підставивши під ваш постріл голову, плечі і більшу частину корпусу.

«Дрібниці» бою, які необхідно знати

Огляд місцевості з-за рогу потрібно проводити лежачи й дивитися тільки одним оком.

Якщо на вас каска – ніколи не затягуйте кріпильну лямку на підборідді, інакше вам зверне шию при потраплянні кулі у каску.

Намагайтеся не застудити внутрішні органи, сидючи й лежачи на холодному бетоні й землі. Килимок повинен бути якщо не в кожного, те хоча б один на двох, і підставка під сідниці, – обов'язково. Для швидкої перезарядки зброї в бою магазини можуть «зшиватися» скотчем попарно із прокладкою з патрона між рижками.

Вогневі позиції

Гарними вогневими позиціями є пролами в стіні з невеликим діаметром.

При обладнанні вогневої позиції важливо пам'ятати, що тонкі цегельні стіни прострілюються із ПК і СВД.

У вікнах необхідно вибити залишки скла разом з рамою.

Стрільбу й спостереження треба вести тільки із глибини будинку – це безпечніше. Не видно ні вас, ні спалахів полум'я від пострілів, ні диму, а звук сильно гаситься усередині приміщення.

Не висувайте голову з вікон.

Елементи ведення бою в лісі

Просуватися необхідно групами в складі 4-10 бійців у шаховому порядку двома рівними шеренгами. При цьому потрібно займати

захищені позиції. Для кожного бійця в шерензі повинен бути свій сектор вогню.

При просуванні малими групами до 4 бійців розбийтеся на двійки для подальшого переміщення. Постійно тримайте в полі зору напарника. Робіть кожні 3 хвилини зупинки для огляду й прослуховування лісу.

4. ЧАС НА ПЕРЕМІЩЕННЯ У БОЮ

Якщо до наступного укриття далеко, то набуває чинності інший фактор – час, який потрібно для подолання відкритої ділянки.

Час, витрачений солдатом на переміщення, залежить від щільності й ефективності вогню противника. Чим сильніше вогонь противника – тим меншим повинний бути час. Чим ближче до ворога, тим коротшим й швидшим повинне бути переміщення. Якщо на дистанції 700-800 метрів довжина переміщення може бути 40-50 кроків (подолання за 30 секунд), на відстані 400-500 метрів – 15-20 кроків, то близько від ворога або під його інтенсивним вогнем вона повинна становити 5 кроків.

Звичайному солдатові на виконання прицільного пострілу потрібно близько 5 секунд. Тому вважається, що за 3 секунди, що вимагаються для короткої перебіжки, противник не встигне зробити прицільний постріл.

Якщо противник веде прицільний вогонь, то потрібно переміщатися від одного укриття до іншого, не даючи йому пристрілятися. Перед здійсненням перебіжки потрібно прорахувувати, скільки можна пробігти до першого прицільного пострілу противника.

5. ПЕРЕСУВАННЯ «ДВІЙКОЮ» У БОЮ

При роботі у «двійці» солдат, який відкриває вогонь, повинен вигуком («Тримаю» або «Прикриваю») або іншим способом повідомляти про готовність прикрити вогнем напарника.

Третя фаза. №2 прикриває, **№1** пересувається.

Друга фаза. №2 заліг, зробив прицільний постріл або чергу, та сповістив №1 про готовність прикривати його пересування.

Перша фаза. №1 прикриває, №2 пересувається

6. ПЕРЕСУВАННЯ «ТРИЙКОЮ» У БОЮ

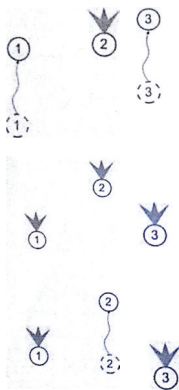
«Трійка» розбивається на дві підгрупи, що складаються із двох і одного солдата, і вони працюють так само, як працюють у «двійці»: одна група біжить – інша прикриває. Уперед завжди висувається один солдат, а двоє підтягуються до нього. Це робиться для того, щоб двоє, які біжать поперед одного, не перекривали йому сектор обстрілу.

Третя фаза. №2 прикриває вогнем, №1 і №3 переміщуються

Друга фаза. №2 заліг, зробив прицільний постріл або чергу й крикнув напарникам про готовність прикривати вогнем їхнє переміщення

Перша фаза. №1 і №3 прикривають вогнем, №2 переміщається

7. ЕКІПІРУВАННЯ ДЛЯ БОЮ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТИ

Для ведення бою в населеному пункті потрібен збільшений запас ручних гранат та гранат для підствольного гранатомета. Крім осколкових гранат, стануть в нагоді димові шашки.

На коротких дистанціях зростають роль і можливість застосування додаткової зброї – пістолетів, ножів.

Перед виступом необхідно взяти необхідний запас продуктів, запасних акумуляторів для приладів тощо.

Обов'язковою є наявність ліхтарика.

Якщо форма противника схожа на нашу, необхідно ввести для своїх солдатів єдину систему візуального розпізнавання. Кожний

боєць повинен мати знак, не властивий стандартній формі одягу, добре помітний здалека (кольорова пов'язка на рукав тощо). Якщо операція затягується на тривалий час, розпізнавальна система має періодично змінюватися.

Не рекомендується в місті носити кросівки або інше легке взуття з м'якою підошвою. Треба носити взуття з високими берцями й міцно затягувати шнурівку.

Незайвими будуть наколінники й налокітники, спеціальні рукавички, пілозахисні окуляри, може знадобитися респіратор.

8. ДІЯ В ТЕМНИХ ПРИМІЩЕННЯХ

Не можна вдень заходити в темне приміщення з ходу, без підготовки. Пам'ятайте, що для звикання очей до темряви потрібен час. Не можна оглядати темні горища та підвали без освітлювальних приладів. Джерело світла необхідно тримати у витягнутій руці. Не бачачи вас в темряві, противник буде стріляти на світло. При русі в темряві слід уникати освітлених місць або ж перетинати їх ривком якомога швидше.

Правила поводження з ліхтарем при стрільбі з автомата:

- ліхтар повинен мати натискне обладнання вимикача, щоб він горів, поки вимикач натиснутий, а в потрібний момент при відпусканні кнопки згасав;
- коли автомат утримується наведеним в ціль, долоня при цьому впирається в цівку, а великим пальцем натискає вимикач ліхтаря;
- після кожного включення ліхтаря слід відразу ж змінити позицію;
- не слід продовжувати рух з включеним ліхтарем;
- найкраще закріпити ліхтар з натискним вимикачем на автоматі.

При використанні приладів нічного бачення необхідно пам'ятати, що його окуляр дає зеленуватий світловий відблиск, видаючи стрілка спостерігачам противника. Тому включивши прилад, відразу ж прикрийте окуляр долонею або використовуйте спеціальну насадку.

У нічний час використовуйте світломаскування. Не видавайте своєї присутності, зайвий раз не стріляйте.

9. ДІЇ ПРИ ПОВІТРЯНОМУ НАЛЬОТІ

Повітряний наліт під час боїв у населеному пункті здійснюється вертольотами або літаками штурмової авіації.

При повітряному нальоті дуже важливо не піддаватися паніці.

Порядок дій бійця є наступним:

- Якщо ви перебуваєте на відкритій ділянці, ляжте ниць і не дивіться вверх.
- Переповзайте в укриття, якщо воно поруч.
- Не біжіть – різкий рух обов'язково приверне увагу пілота.
- Пам'ятайте, що вертоліт спочатку робить поворот (у разі занадто малої висоти польоту для стрільби – піднімається), потім відкриває вогонь.

Якщо ви потрапили під повітряний наліт на відкритій місцевості, виконуйте наступне:

1. Ведіть груповий вогонь із усієї наявної зброї й намагайтеся створити зону загороджувального вогню прямо за курсом літака перед ним.
2. Намагайтеся зайняти вкриття в ямі від вибуху або за товстим деревом.
3. Не збивайтеся в юрму – розосередьтеся.
4. Якщо вам доводиться бігти – не біжіть прямо за курсом літака, біжіть під кутом.

10. ПАЛІННЯ В УМОВАХ БОЙОВОЇ ОБСТАНОВКИ

Враховуйте наступне:

Паління вночі

1. Сигарету краще прикурювати від газової запальнички, встановленої на найнижчий рівень горіння. Вогнем простих запальничок і сірників ви дасте противникові можливість легко виявити ваше місце розташування.
2. Прикурювати треба в закритому просторі.

3. Давайте прикурювати тільки ще одному товаришу. Перша прикурена сигарета, можливо, демаскувала ваше місцезнаходження, за вогником від прикурювання другої сигарети, можливо, виконав наведення та прицілювання снайпер. По тому, хто прикурюватиме третім, снайпер виконує постріл.
4. Одразу ж після прикурювання за можливістю змініть місце.
5. Тримайте сигарету в долонях, складених «човником», щоб запалена частина сигарети перебувала в просторі між долонь.

Паління вдень

Удень найбільшу небезпеку являє дим сигарет. Дим слід видихати повільно вниз. Це, можливо, запобіжить швидкому виявленню ваших позицій.

11. ПРОХОДЖЕННЯ МІННОГО ПОЛЯ

Варіант 1:

Першим іде розвідник-сапер. Виявлені міни натискної дії він позначає кольоровими маркерами, аркушами білого паперу, кілочками тощо. Той, хто йде замикаючим в колоні, знімає за собою ці маркери, щоб противник не зміг виявити слідів, і передає ланцюжком вперед.

Варіант 2:

Виявивши розтяжку, не торкатися її, а стати над нею на коліна. Інші переступають через вас.

Йти з мінного поля потрібно тим самим маршрутом, як ви сюди й прийшли, наступаючи на свої ж сліди. Якщо слідів не залишилося, або ви довідалися про мінне поле пізніше, зворотну дорогу, принаймні перші 200 метрів, найкраще буде пройти в такий спосіб:

- намагайтеся не повзти й не ставати на коліна, за можливістю пересувайтесь у присіді;
- пересувайтесь вперед повільно, уважно й обережно;
- візьміть ніж, металевий прут, загострену палицю або щось подібне, й акуратно, під кутом 45 градусів, устромляйте, в землю поперед себе, поступово прокладаючи собі безпечний маршрут через мінне поле;

- виявивши твердий предмет, не намагайтеся розкопати й виїняти його;
- відкопавши міну, не намагайтеся розмінувати її, а лише позначте її розташування.

12. СТРАХ В БОЮ

Під впливом бойових стрес-факторів у військовослужбовця можуть виникати різні фобічні розлади, що досягають часом патологічного рівня. До найпоширеніших фобій воєнного часу відносять «острах мін», «острах снайперів», «острах літаків», «острах танків». Крім цього, можуть мати місце істеричні (не пов'язані з тілесною травмою) реакції:

- істерична сліпота – концентричне звуження поля зору;
- зниження гостроти зору;
- роздвоєння, порушення чіткості бачення предметів;
- повна сліпота;
- глухота;
- параліч кінцівок (контрактура), судороги, ступор усього організму;
- плач, регіт, кашель, гикавка, мимовільне згинання тулуба;
- каталепсія – патологічно довге збереження однієї пози тіла;
- летаргія – патологічне упадання в сон;
- істерична анестезія різних частин тіла (нечутливість) тощо.

Іноді має місце сприйняття зовнішніх подразників (світла, звуку, тактильних відчуттів) як нестерпних.

У ході ведення бойових дій характер поведінки у бою військовослужбовців, які знаходяться у стані страху, містить у собі наступні елементи:

- відсутність реагування або невірне, загальмоване виконання команд;
- відсутність реакції або невірна, загальмована реакція на оперативні зміни обставин у ході бою;
- відкрита відмова виконувати наказ;
- припинення ведення вогню;
- стрільба вбік, у повітря;

- намагання не дивитися убік противника;
- спроби зіщулитися, заховатися в укритті або на дні окопу;
- неконтрольовані рухи, спроби втечі від джерела небезпеки;
- елементи істерії тощо.

13. ДІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ПОПАДАННІ В ПОЛОН

Військовослужбовці повинні знати свої права та обов'язки під час знаходження в полоні, які більшою частиною визначені в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими, прийнятій 12 серпня 1949 р.

Найкращим захистом в ході допиту є нагадування собі про військовий обов'язок, мовчання, віра в себе, свою армію, країну і релігію.

Військовополонений зобов'язаний повідомляти тільки своє прізвище, ім'я, військове звання, особистий номер і дату, народження.

При цьому па допиті необхідно:

- не дивитися тому, хто допитує, в очі – у погляді може відбитися приховане. Краще вибрати точку між очима або на лобі співрозмовника і розглядати її;
- бути ввічливим, але намагатися не справляти враження готовності співпрацювати – це може лише подовжити допит;
- прикидатися нетямущим в галузях, що становлять інтерес для противника;
- остерігатися провокаторів і медичного персоналу, які можуть використовуватися для збору інформації;
- не вірити твердженням про те, що інші полонені повідомляють яку-небудь інформацію.
- не вагатися у відмові повідомляти інформацію, не надавати інформацію про інших військовополонених;
- уникати хвалькуватих розповідей про свою бойову діяльність;
- не братися заповнювати будь-які анкети або писати заяви;
- не намагатися обдурити противника добровільної дачею свідчень. Досвідчений фахівець зможе витягти з вас потрібну інформацію, як тільки ви почнете говорити на певну тему.

14. РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПРОТИДІЇ ВПЛИВУ СТРЕСУ

Що допомагає послабити стрес:

- намагайтеся зосередитися на контролі над своїми діями;
- робіть усе якомога більш точно;
- прагніть контролювати не тільки себе, але й навколишню ситуацію в цілому;
- намагайтеся побачити себе з боку;
- спробуйте уявити з боку всю ситуацію;
- не піддавайтеся емоціям, накажіть собі думати над своїм завданням, для цього задайте собі три питання: «Хто я? Де я перебуваю? Яке моє завдання (що я повинен робити)?»;
- щоб отямитися, постарайтеся вголос (якщо це можливо) описати собі ситуацію, у якій Ви опинилися, але не давайте їй емоційних оцінок;
- постарайтеся сприймати все навколишнє відразу цілком

У ситуації надстресу:

- якщо Ви втратили на якийсь час чутливість до зовнішніх впливів або не можете впоратися з емоціями страху або паніки – зробіть собі боляче й сконцентруйтеся на відчутті болю;
- якщо Вами опанувала розгубленість – постарайтеся відчутти положення свого тіла в просторі, зосередьтеся на відчуттях, які приходять від позиції тіла, температури повітря, навколишніх предметів;
- якщо не можете зібратися з думками – назвіть себе за іменем, спробуйте розв'язати подумки кілька найпростіших математичних завдань.

Наслідки стресової ситуації проявляються в різних людей по-різному: можуть виявитися відразу за подією або через певний проміжок часу. Насамперед військовослужбовець повинен знати, що наслідками сильного стресу можуть бути:

- втрата сну й апетиту;
- нав'язливі спогади;
- кошмарні сни про пережиту подію;
- погіршення настрою при згадуванні про подію;

- втрата здатності переживати сильні почуття й емоції;
- часткове ослаблення пам'яті;
- прагнення уникати думок й почуттів, пов'язаних з пережитою психотравмуючою ситуацією;
- почуття «укороченого майбутнього», втрата життєвих перспектив;
- складності в концентрації уваги;
- дратівливість;
- лякливість.

Рекомендації щодо дій при виявленні стресу у товариша

Симптоми постстресового стану	НЕОБХІДНО	ЗАБОРОНЕНО
Тремтіння пальців рук, м'язове напруження, пітливість, нудота, незначний понос, часте сечовипускання, хекання й серцебиття, тривожність, занепокоєння	Дружно підтримати, залучити до спілкування з товаришами, поставити конкретні завдання для підготовки до бою. Пояснити, що це спочатку нормальна реакція, яка з набуттям бойового досвіду перестане з'являтися	Звертати зайву увагу на цей стан, підкреслювати серйозність положення та підсилити його, висміювати, залишатися байдужим
Байдуже обличчя, стоїть або сидить без руху й розмов, не звертає уваги на оточення й обстановку	М'яко встановити контакт, допомогти, щоб він сам повідомив про те, що трапилося, висловити розуміння й солідарність, нагадати про дружбу й товаришів, дати просту й рутинну роботу, забезпечити теплою їжею й сигаретами, доповісти командиріві	Виявляти зайву жалість, говорити «гучні фрази» про солідарність і братерство, давати медичні препарати (за винятком важких випадків)
Сперечається, швидке безладне мовлення, виконання непотрібної роботи, суєта, нескінченне висловлення почуттів оточенню, бігання, запобігливий погляд	Дати виговоритися, поставити на конкретну важку роботу, запропонувати що-небудь з їжі або закурити, тримати під контролем поведінку, не виявляти інших почуттів, доповісти командиріві. За необхідності дати пігулку сибазонда, фенозепама	Звертати особливу увагу на його стан вступати у суперечку
Істеричні спроби втечі, неконтрольований плач і істерика, біг по колу	Твердо, але з доброзичливістю зупинити, запропонувати що-небудь з їжі або закурити, дати випити теплий напій, виявити участь у бесіді, за необхідністю – ізолювати в окремому приміщенні, доповісти командиріві	Кричати, бити, обливати холодною водою, давати медичні препарати (за винятком важких випадків)

15. ДІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ АБО ВИЛУЧЕННІ ЛИСТІВОК АНТИДЕРЖАВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Виявлені листівки антидержавної та пропагандистської спрямованості збираються та знищуються на місці.

16. ТИМЧАСОВИЙ БЛОКПОСТ

Встановлюється на короткий проміжок часу. Місце розташування посту визначається обставинами оперативної обстановки. Воно вибирається так, щоб пост неможливо було об'їхати. Місцевість навколо посту повинна бути відкрита для кругового обстрілу й добре проглядатися.

Наряд посту повинен складатися не менш ніж із трьох військовослужбовців. Один – для перевірки документів, другий (старший посту) – для підстрахування, третій – з автоматом (ручним кулеметом) напоготові.

Якщо у вас у наявності два автомобілі, їх потрібно розмістити по обидві сторони дороги на відстані 25м друг від друга. Якщо ви дієте не на техніці, то у вашому розпорядженні має бути «колюча стрічка» для екстреної зупинки автомобіля.

Зупиняти автомобілі повинні, принаймні, два члени групи, інші забезпечують прикриття із заздалегідь підготовлених позицій. Право на відкриття вогню належить старшому групи прикриття. На ньому лежить відповідальність за безпеку доглядової групи.

Щоб сповільнити рух, у зоні перевірки встановлюються загородження з колючого дроту (бетонних блоків) на відстані 5-7 метрів один від одного. Це виключить можливість прориву машин на ходу уздовж дороги.

Під час несення служби на блокпосту розслаблятися не можна. Військовослужбовці не повинні відходити друг від друга далеко, ближче 3-4 м сходитися також небажано. Негативні фактори чергування:

1. Рутинна й одноманітність.

Як правило, після тривалого одноманітного чергування особовий склад втрачає пильність: зібравшись разом, курять, розповідають

анекдоти. При цьому вони являють собою відмінну групову ціль. У такий момент загинути або отримати важке поранення дуже легко.

2. Утома.

Вона приходить із променями висхідного сонця, коли здається, що самий небезпечний час уже позаду, скоро здавати чергування. Досвітні години, коли втрачається пильність – улюблений час диверсантів, «вовчий час».

17. ПРАВИЛА ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Існує три основні типи огляду автомобіля:

- швидкий огляд;
- ретельний огляд;
- огляд у майстерні з розбиранням на частини.

Найчастіше вам доведеться використовувати перші два типи огляду. Обшукуючи машини, ніколи не дозволяйте водієві квапити вас! Стурбовані власники будуть запевняти вас, що вони квапляться – не реагуйте на це.

Обшук проводиться із двох причин:

- Налякати терориста й змусити його відкласти провезений вантажів до «кращих» часів.
- Знайти зброю, вибухові речовини, наркотики тощо.

Ще один вид огляду – це спеціальний огляд, застосовується при одержанні інформації про можливість перевезення стрілецької зброї. Потрібно буде витратити час, щоб оглянути самі затишні місця; двигун, колеса тощо.

Основні правила огляду:

1. шукайте свідчення недавньої активності (здерта фарба, використані нестандартні кріплення тощо);
2. запитайте себе: «Де б я сховав зброю у цій машині?» подумайте, де у машині можуть бути пустотілі місця і як до них дістатися;
3. сильні пахощі чи сморід чого-небудь може бути маскуванням запахів мастила для зброї, вибухівки або наркотиків;
4. усі дії змушуйте виконувати власників, нічого не робіть самі;

5. не виходьте з поля зору напарників, намагайтесь не перекривати їм сектори стрільби;
6. стежте за реакцією водія, можливо, він нервує (особливо під час наближення огляду до схованки).

Щоб полегшити собі роботу, розбийте машину на зони огляду:

1. Зовнішня зона.
2. Зона під машиною.
3. Внутрішня зона машини.
4. Багажник.
5. Двигун.

18. ДІЇ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Група, яка перевіряє одну одиницю автотранспорту, повинна складатися не менш ніж з 3 осіб: старший, той, що перевіряє документи й машину, та той, що прикриває.

Місцезнаходження старшого: праворуч збоку та в 4-5 м позаду машини, що перевіряється. Так він страхує себе від різкого наїзду заднім ходом і контролює праву сторону автомобіля. Старший не втручається в процес перевірки документів. Його завдання – за необхідності прикрити вогнем того, хто перевіряє. Під час перевірки зброя старшого повинна бути наготові.

Третій боєць (той, що прикриває) – автоматник або кулеметник – перебуває на безпечній для себе відстані попереду по ходу руху від автотранспорту, що перевіряється. Він відкриває вогонь при спробі прорвати заслін.

Перевіряючий для перевірки документів підходить до транспорту не зліва, з боку водія, як це звичайно роблять працівники ДАІ, а справа, а боку переднього пасажира.

Тут діє «лівостороннє правило». Особам, які перебувають у машині, вкрай незручно в положенні сидячи правою рукою діставати пістолет й стріляти, розвертаючись вправо.

Перевіряючий голосно подає команду: «Залишатися на місцях! Не виходити. Двері не відкривати. Заглушити двигун! Відкритих дверей треба уникати. Документи для контролю приймати тільки через опущене бічне скло.

Перевіряючий повинен мати повний інформаційний обсяг орієнтувань на розшукуваних осіб та бути спостережливим. Якщо після питання до водія: «Де запасне колесо?» той почне метушитися в пошуках колеса – робіть відповідні висновки. Якщо перевіряючий помітив у машині щось підозріле й небезпечне (зброю), він діє за обстановкою – або стріляє, або просто падає на землю, намагаючись відійти від машини назад. Падіння перевіряючого – сигнал до дії для інших. Особи, які перевіряються, все повинні робити тільки за вашою командою та нічого за власною ініціативою. Не дозволяйте їм самостійно виходити з машини та наближатися до вас.

За необхідності огляду багажника водієві пропонується вийти з машини й відкрити багажник. Перевіряючий перебуває обов'язково праворуч від водія на безпечній від фізичного нападу відстані – 1-1,5 м. Сам він у багажник не лізе, усі предмети, що перебувають у багажнику, йому за командою показує водій. За руками водія та його реакціями треба уважно стежити. Положення водія допускається тільки за машиною позаду багажника. Це робиться для того, щоб особи, які перебувають у машині, не мали змоги завести двигун і різко дати назад.

Положення старшого посту, який контролює обстановку, – в 4-5 м позаду й ліворуч. Він контролює водія та ліву сторону автомобіля. Праву сторону контролює той, хто прикриває.

У випадку перевірки вантажних автомобілів слід враховувати можливість переховування у кузові озброєного противника, який при його виявленні або на випередження виявлення може відкрити вогонь.

19. ПОРЯДОК ОГЛЯДУ ЛЮДЕЙ

Типовою помилкою перевіряючого документи є підхід до особи, яка перевіряється, з лівої від нього сторони.

Підозрюваний на вимогу перевіряючого, нібито витягаючи документи правою рукою з внутрішньої нагрудної кишені, може зробити постріл з пістолета через одяг.

Ніколи не стійте з лівої сторони від особи, яку перевіряєте, й не давайте йому повертатися до вас лівим боком. Стійте право-

руч від нього на відстані 1-1,5 м. Так ви будете мати можливість вчасно помітити його спробу дістати зброю з кишені й запобігти нападу.

Якщо при вас довгоствольний автомат, носіть його з правої сторони на довгому ремені, перекиненому на ліве плече через голову. Довжина ременя вибирається такою, щоб автомат можна було вільно прикласти до плеча з натягнутим ременем, на який припадає вага зброї. Також можливе використання способу за назвою «петля». «Петля» утворюється прикріпленням обох кінців ременя автомата до кріплення (антабки) на прикладі, одягається через шию та праве плече.

20. ПЕРЕСУВАННЯ КОЛОНОЮ ТА ДІЇ ПРИ ЇЇ ПОТРАПЛЯННІ В ЗАСІДКУ

Під час побудови колони найбільш надійну бойову техніку й особовий склад слід виділяти в головну й тилову охорону. Бічні дозори через неможливість їх достатньо швидкого руху сильно пересіченою місцевістю виділяються епізодично для перевірки небезпечних ділянок. Діють вони, як правило, у пішому порядку під прикриттям бойових машин. Для командування охороною повинні призначатися найбільш грамотні й ініціативні офіцери, оскільки від того, як вони будуть виконувати покладені на них обов'язки, залежить безпека руху колони. Вони повинні вчасно виявити засідку й доповісти про неї командирові, а якщо місцевість дозволяє, – здійснити протизасідковий маневр.

Якщо колона змішана, то, крім навідників і баштових кулеметників, спостереження повинні вести водії й пасажери вантажних і допоміжних автомобілів. Необхідно максимально радіофікувати колону, роздавши у вантажні автомобілі переносні засоби зв'язку. Якщо такої можливості немає, треба розробити систему простих і зрозумілих сигналів, які можна передавати по колоні. Для цього необхідно на кожній машині організувати спостереження за машинами, які йдуть спереду й позаду.

Командир повинен добре вивчити маршрут руху та прокласти його по найбільш безпечних районах. Головне правило – при ви-

суванні бойової техніки до місця проведення операції необхідно уникати торованих доріг через ймовірність підриву. Намітивши найнебезпечніші ділянки, ще до початку руху слід продумати, як їх долати. Наприклад, бойова охорона може, наблизившись до ймовірних місць засідок, обстріляти їх і тим самим спровокувати противника на вогонь у відповідь.

Якщо є потреба руху одним і тим самим маршрутом протягом тривалого часу, то місця ймовірних засідок бажано замінювати.

Підрозділам, що забезпечують безпека колон, у жодному разі не можна діяти стереотипно, по тому самому шаблону. Противнику не важко буде прорахувати дії охорони й організувати для неї яку-небудь хитру пастку.

Щоб противник не почував себе безкарно, можна організувати засідку на його засадну групу. Якщо противник постійно проводить засідки в одному й тому самому місці – вони втратили пильність. Цей фактор слід використати для того, щоб потай виславши до їхнього улюбленого місця засідки своїх розвідників.

Противник у першу чергу спробує знищити командно-штабні машини та машини зв'язку. Тому при нападі важливо зберегти або в найкоротший термін відновити управління колоною. Командир колони й усі командири охорони повинні мати при собі переносні засоби зв'язку, настроєні на робочі частоти колони. Переносна радіостанція знадобиться, якщо машина командира буде підбита, вона також дозволить керувати підрозділами при діях у пішому порядку. Радіостанцію із собою беруть завжди, але оскільки в ній немає постійної необхідності, вона лежить де-небудь у БТРі. Тому портативна радіостанція завжди повинна бути під рукою, як автомат і ранець з боєприпасами. Кожний абонент у мережі колони повинен чітко засвоїти, що з початком бою він зобов'язаний постійно бути на прийомі, але не виходити в ефір без потреби. Частота повинна бути вільною для управління. Слід користуватися засекреченою апаратурою зв'язку, кодовими фразами й сигналами.

Командирові підрозділу, який потрапив у засідку, необхідно без зволікання зв'язатися зі старшим начальником і доповісти про

ситуацію, що склалася. Викликати авіацію, за потребою – підкріплення з резерву. Якщо місцевість дозволяє – вивести головні сили з-під удару. У випадку ушкодження передньої й задньої машини намагатися за допомогою БМП або танка зіштовхнути їх убік і звільнити шлях колоні. Зупинена колона – відмінна мішень. Причому, якщо основний вогонь ведеться по голові колони, то хвіст слід відтягати назад. І діяти навпаки, якщо під обстріл потрапив хвіст. Якщо найбільш інтенсивний вогонь ведеться по центру колони, то доцільно розвести головні і замикаючі машини в різні сторони.

Щоб спростити управління колоною в бою, слід ще до початку руху розділити її на три частини й призначити старших, які й будуть ними керувати. Наприклад: «Передова частина колони – з 1-ої по 10-у машини. Старший – капітан Іванов, перебуває на 5-ій машині». Старшим слід чітко визначити порядок їх дій при потраплянні в засідку. У цьому випадку, навіть при загибелі командира, вони будуть здатні відновити локальне управління своїми частинами колони й виконати завдання.

Важливо також вчасно віддати команду особовому складу спішитися і, розосередивши його, організувати систему вогню, яка або позбавить супротивника здатності маневрувати, або обмежить його можливості. Це стосується як сил охорони, так і тих, хто потрапив у зону найбільш інтенсивного вогню й тимчасово маневрувати не може. На першому етапі бою, коли вогонь засідки найбільш сильний, розумніше укритися, роззирнутися й організувати розвідку цілей. З перших хвилин бою слід установити твердий контроль над витратою боєприпасів. Кожний боєць повинен знати, що стріляти він може тільки по виявленому противнику. Скоро вогонь почне стихати, і противник постарасться відійти. Саме в цей момент він є найбільш уразливим. А маючи втрати, противник і зовсім втрачає мобільність, з убитими й пораненими на руках далеко не підеш.

Необхідно заздалегідь створити маневрені (мобільні) групи та передову охорону. Силами мобільних груп у бою з засідкою слід постаратися обійти противника із флангу й знищити його,

або перешкодити його відходу. Ці дії повинні бути прикриті вогнем своїх сил. Розташування супротивника в засідці може не дозволити йому завдати вогневої поразки одночасно колоні та передовій охороні. Тоді, оскільки метою засідки є колона, бойовики можуть пропустити охорону й затиснути колону. У цьому випадку командир передової охорони повинен у взаємодії із силами, що потрапили в засідку, а за відсутності зв'язку з ними – самостійно виконати обхідний маневр, вийти у фланг засідці й знищити її. Дуже важливо, виконуючи обхідний маневр на техніці, придушити вогневі засоби другого ешелону засідки, особливо протитанкові. У випадку, якщо противник, який перебуває в першому ешелоні, чинить запеклий опір, придушити його наявним важким озброєнням і вогнем бойових вертольотів.

Одночасно із цими діями організувати винесення убитих і поранених, а також евакуацію ушкодженої техніки.

Дуже бажаною є постановка димової завіси. На бронетехніці є система відстрілу димових гранат, її ж можна встановити й на автомобілі. Дим від палаючих покришок – не краще вкриття. Постановники димової завіси у колоні призначаються заздалегідь, і тримають дими (димові гранати) готовими до застосування, в руках, а не в рюкзаку. Дими – як перев'язний пакет, мають бути у кожного, і не один.

Викликається авіація, артилерія (для кожної ділянки, що є небезпечною в плані організації засідки, їм заздалегідь визначаються координати, орієнтири й рубежі загороджувального вогню тощо). Відповідно, у колоні повинен бути корегувальник артилерійського (авіаційного) вогню.

Мобільні групи з початком бою підтягуються для оточення або переслідування засідки. Поки бойова охорона веде бій колона відтягається назад (500-1000м), займає кругову оборону, відправляє дозори в сторони, і починає виконувати функції резерву, місця евакуації поранених, пункту боєпостачання тощо.

Нерозважливий прорив крізь засідку, скоріш за все, завершиться важкими втратами у колоні.

21. ДІЇ ПРИ БЛОКУВАННІ РУХУ КОЛОНИ МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ

Охорона колони сковує дії місцевого населення з погрозою застоювання зброї, або з її застосуванням, не допускає роззброювання (узяття в заручники) військовослужбовців, вживає заходів для продовження руху колони за маршрутом або у зворотному напрямку.

При цьому рекомендується:

1. зниження швидкості пересування (але не його припинення);
2. подання команди «Стой, назад! Стріляти буду!» (з використанням гучномовців);
3. постріли холостими (бойовими) боєприпасами поверх голів осіб, які блокують колону, у тому числі з гармат бронетехніки;
4. у виняткових випадках – відкриття вогню на несмертельне ураження найбільш агресивно настроєних осіб, які блокують колону. По жінках і дітям вогонь відкривати забороняється.

У ситуації, коли можливе відкриття вогню з натовпу або розташованих поблизу укриттів по військовослужбовцям на бронетехніці, особовому складу необхідно максимально укритися від можливого ураження. Рух колони при цьому не припиняти.

При відкритті вогню по колоні (військовослужбовцям, розташованим на бронетехніці) можливими є три варіанти дій в залежності від характеру ситуації, що склалася:

1. Цілі не виявлені, ситуація не придбала характеру бою.

Особовий склад максимально укривається від поразки в бронетехніці (автомобілях), колона зі збільшенням швидкості йде на прорив загороджень (за наявності таких). Для розчищення дороги від людей, які блокують колону, вживаються вище вказані заходи.

2. Цілі виявлені, ситуація повністю не придбала характеру бою.

Особовий склад максимально укривається від поразки в бронетехніці (автомобілях), колона зі зниженням швидкості йде на прорив загороджень (за наявності таких). Для розчищення дороги вживаються вище вказані заходи. Групи охорони працюють на захоплення й знешкодження (ураження) виявлених цілей. У випадку відсутності таких груп частина особового складу спішується й виконує їхні функції.

3. Цілі виявлені, ситуація повністю придбала характеру бою. Колона зупиняється і приймає бій з використаннями наявних засобів ураження противника. Попередньо з метою мінімізації втрат серед мирного (неозброєного) населення виконується попередження про відкриття вогню («Усім укритися! Відкриваємо вогонь на ураження!»). Після нейтралізації противника та розчищення маршруту (зняття блокування) рух колони продовжується.

22. СТАН БОЄЗДАТНОСТІ БІЙЦІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ТРИВАЛОСТІ ЇХ СНУ

Тривалість сну, годин	Стан боєздатності
0	Зберігається боєздатність до виконання бойових завдань протягом 3 днів. На 4-ий день особовий склад виходить з ладу.
0,5	Боєздатність зберігатиметься 3,5-4,5 діб.
1,5	У 50% військовослужбовців боєздатність зберігається протягом 6 днів. На 7-ий день 50% особового складу виходить з ладу.
3	У 91% воїнів боєздатність зберігається 9 днів.
4	У 93% воїнів боєздатність зберігається 12 днів. Мінімальна щодобова норма для солдатів.
5	У 96% боєздатності воїнів боєздатність зберігатиметься протягом 90 днів.
6	Обов'язкова норма сну для командира. У офіцера, який приймає рішення, брак сну швидше провокує розвиток бойової втоми.
7-8	98% особового складу перебуватимуть в оптимальному м'язовому тонусі протягом тривалого періоду часу.

23. ВИЗНАЧЕННЯ ВІДСТАНИ ДО ОБ'ЄКТІВ НА МІСЦЕВОСТІ

Досить часто виникає потреба в орієнтуванні й визначенні дальності до яких-небудь предметів або об'єктів. Дані щодо відстані до характерних орієнтирів є такими:

1. Населені пункти на відкритій місцевості – 10-12 км.
2. Багатоповерхові будівлі – 8-10 км.
3. Окремі одноповерхові будинки – 5-6 км.
4. Вікна в будинках помітні з 4 км.
5. Окремі дерева помітні з 2 км.

6. Люди (у вигляді крапок) – 1,5-2 км.
7. Рух рук і ніг людини – 700 метрів.
8. Віконні рами – 500 метрів.
9. Голова людини – 400 м.
10. Колір і частини одягу – 250-300 м.
11. Людські очі у вигляді цяток – 60-80 м.

У нічний час:

- Палаюче багаття (звичайних розмірів) – 6-8 км.
- Світло електричного ліхтарика (звичайного) – 1,5-2 км.
- Палаючий сірник – 1-1,5 км.
- Вогонь сигарети – 400-500 м.

Чим вищими є атмосферний тиск і вологість, тим далі розносяться звуки. У тихій місцевості за нормальної вологості:

1. Шум залізниці (потяга) чутний за 5-10 км.
2. Постріл з рушниці – 2-4 км.
3. Гудок автомобіля, тріск пускача трактора, голосний свист – 2-3 км.
4. Рух автомобілів по шосе – 1-2 км.
5. Людський крик нерозбірливо – 1-1,5 км.
6. Звук двигуна легкового автомобіля, що газує – 0,5-1км.
7. Спокійна розмова людей – 200 метрів.
8. Неголосне мовлення, кашель – 50-100 метрів.

24. НЕБЕЗПЕЧНІ ЧИННИКИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

В умовах бойових дій небезпечні наступні обставини:

1. Самотність: самотній солдат – зручна жертва для снайпера і диверсанта.
2. Скупчення: безліч солдатів в одному місці – зручна групова ціль для потужної зброї.
3. Сусідство з боєприпасами: можуть вибухнути.
4. Сусідство з важливим об'єктом: можна постраждати у разі його бомбардування.
5. Відкритий простір: ніде сховатися у разі обстрілу.

6. Повільна зміна позицій: супротивник розвідує місце розташування і пристрілюється.
7. Повільне пересування: супротивник може наздогнати, випередити; у транспортний засіб, що повільно рухається, легше вистрілити або кинути гранату.
8. Прямолінійне пересування, регулярність пересувань: супротивник може передбачити майбутнє місце розташування і влаштувати засідку.
9. Пам'ятай! Найбільша небезпека в зоні бойових дій – від мін, снайперів, непридатної питної води.

Всяка дорога, по якій спокійно ходили учора, сьогодні може бути узятою під приціл снайпером або замінованою. Всяке джерело води може виявитися отруєним або зараженим. Вірогідніше отруєння (зараження) джерел із стоячою, а не з поточною, водою. Холерою може бути заражений і джерело з водою, що тече.

25. СТО ПРАВИЛ ВІЙНИ У НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ (ПЕРЕВІРЕНО ДОСВІДОМ).

1. До кімнати заходите удвох – спочатку граната, потім ви.
2. Підійшовши навіть до відкритих дверей будь-якого приміщення – не входь. Не економ гранати, висмикуй чеку і заковуй першу. Після вибуху через 5 секунд, не висмикуючи чеки, заковуй в приміщення другу і сходу за нею. Хто уціліє від першої, побачивши другу, впаде на підлогу, і закриватиме голову руками – візьмеш живим.
3. Стоячи перед дверима і чекаючи своїх товаришів, що збираються для штурму, притримайте двері, щоб її було не відкрити. Інакше в коридорі побачите або гранату, або ствол.
4. Гранату заковувати по підлозі. Не кидати.
5. Не бігати перед стволом товариша. Ви перекриваєте йому можливість стріляти.
6. Будь-які закриті двері недоторкані (!), оскільки можуть бути заміновані.
7. Ящики не відкривати, електроніку не включати. Нічого не чіпати. Все може бути заміновано. Це важливо. Аж до того, що

- не можна відкривати холодильник, навіть якщо дуже хочеться їсти, і піднімати кришку унітазу.
8. Не чіпати трупи, столи і інші предмети (все можна замінувати).
 9. При першому пострілі – не «маячити», відразу падати.
 10. Не тримати палець на гачку (від необережного пострілу гинуть товариші).
 11. Не брати патрони з відкритих цинків, захоплених у бойовиків, вони можуть замість пороху в патрони зарядити тротил (розірве автомат, відірве голову).
 12. Гранати носити в спеціальних мішках, відкритими не тримати (були зачепи).
 13. Не стріляйте з РПГ по людях, марно (розрахований тільки на бронетехніку).
 14. Ріжки автомата ізоляційною стрічкою не перемотуй (у бою перекосить патрон – відкинеш відразу обоє).
 15. На АК-74 запобіжник має три положення. Власне, блокування, автоматичний вогонь і поодинокий. Якщо ви в паніці різко знімаєте автомат із запобіжника, то, напевно, опустите його до упору і поставите, тим самим, в режим поодинокого вогню. Це зроблено, щоб збожеволілий від жаху боець не просадив магазин за секунду і не залишився без патронів. Пам'ятайте про це.
 16. Запобіжник на АК досить бридко брязкає. Якщо вам треба зняти його тихо, то відтягніть його і плавно переведіть в потрібний режим вогню (це майже завжди поодинокий вогонь).
 17. Перед виходом пострібайте на місці. Перевірте, що на вас нічого не брязкає і не бринькає. Антабки на зброї краще заздалегідь перемотати ізоляційною стрічкою або бинтом. Патрон в патронник, і на запобіжник.
 18. Вивчіть таблиці стрільби своєї зброї. Куля летить не прямо. У неї балістична траєкторія з перевищеннями і пониженнями. Тому грамотне визначення відстані до цілі і знання таблиці стрільби – це хороша можливість потрапляти швидко, а значить зменшити час, поки стріляють по вас.
 19. Вітер впливає на траєкторію польоту кулі. Вивчіть вплив вітру на вашу зброю заздалегідь, а не походу і на око.

20. Якщо вам трапилася нагода вибирати зброю – беріть таку ж (такий же калібр) як і більшість ваших товаришів. На собі багато патронів не понести, а кінчаються вони швидко, особливо в місті, так що якщо з вами зможуть поділитися – це великий плюс. Якщо ваш товариш загинув, не погребуйте заповнити свій боєкомплект (заздалегідь отримавши дозвіл від командира).
21. Якщо ви йдете в «автономку», то ви несете на собі 360 патронів (це 12 магазинів і ще стільки ж, але в пачках просто кидаєте в рюкзак. Сильно заощадите у вазі).
22. Пам'ятайте, що магазини, розташовані на грудях і животі – це додатковий бронезахист.
23. Більшість смертей і поранень походять від осколків. Звичайний ватник цілком здатний захистити вас від дрібних осколків. Повісивши поверх ще і розвантаження («розгрузку») з магазинами, ви можете вважати себе відносно захищеним. Не забувайте підняти комір.
24. Бронежилет – це дуже добре. Будь-який. Навіть найбільш вживаний.
25. Якщо вам у бронежилет потрапила куля – це ще не означає, що він вас врятував. Оскільки енергія кулі, що зупинена елементом броні, здатна завдати вам жахливої заброневої травми. Ребра ламає майже завжди. Можливий і розрив органів.
26. Не чіпайте гранатомети. Стріляти з них складно. Залиште це досвідченішим товаришам.
27. Провівши декілька днів на свіжому повітрі, курця можна засікти за 70-100 метрів. Кидайте палити.
28. Якщо вам щось почулося – зупиняєте групу і даєте сигнал «Тиша». Слухайте її уважно. Навіть якщо ви будите гальмувати групу кожні п'ять хвилин, тільки рідкісні ідіоти на вас лягатимуться.
29. Ви ніколи, зупинившись, не продовжуєте стояти. Треба встати на коліно або лягти. Це дуже вимотує, але це питання виживання усієї групи. Якщо хтось лінується сідати – змусьте його.
30. 30. Пальця на спусковому гачку бути не повинно, навіть якщо зброя на запобіжнику.

31. На маршах, кладете автомат на руки і складаєте їх на грудях хрестом. Так легше нести. При цьому великий палець провий руки завжди готовий зняти збою із запобіжника, а підкинути зброю досить швидко.
32. Ремінь (автоматний) завжди на шиї. Інакше, якщо потрапите в засідку, буде підривання міни і ви полетите в один бік, а ваша зброя в іншу.
33. На посту не спати. Якщо заснете, пристрелити вас забажають не лише вороги. За це, як і за втрату зброї, раніше розстрілювали офіційно.
34. Пописати можна стоячи на колінах, не перетворюючись на стоячу ростову мішень. Туалет, це серйозно. Якщо на марші або в лісопосадці (до вітру ходять тільки утрьох, один сидить, двоє дивляться навкруги на 180 градусів).
35. Чхати в себе.
36. Хто повільно бігає – швидко помирає.
37. Ефективність гранат переоцінена. Бували випадки, коли гранати вибухнула в невеликій кімнаті, а усередині були тільки легкі контузії.
38. Чеку зубами вирвати не можна. Тільки пальцями.
39. У стінах можуть бути проломи, завішані ганчірками або килимами. Так ворог може швидко перебігати з парадної в парадну. Пам'ятайте це. Те, що ви знаходитесь в крайній квартирі, не означає, що з сусідньої до вас не можна увійти через стіну.
40. На вікна можна вішати сітки від старих радянських ліжок. Вони добре зупиняють ВОГ-25.
41. Ви можете чути нявкання, наприклад, із-за дверей стінної шафи. Шкода, але тварина приречена. Швидше за все, його там замкнули разом з гранатою. Відкривати не можна.
42. Якщо вам треба стріляти з приміщення на вулицю, то не потрібно підповзати до підвіконня або стояти збоку від вікна. Підіть углиб приміщення, встаньте на табурет, закрившись стіною тощо. І не включайте світло, не підсвічуйте себе.
43. Уламки цеглини або бетону, вибиті вогнем, мають властивості летіти на вас. При попаданні в очі ви можете стати калікою.

44. Довго стріляти не міняючи позицію – приректи себе на загибель.
45. Пригинайтеся. Рухайтесь короткими перебіганнями по черзі – щоб прицільно вистрілити по рухомій цілі, противнику потрібно не менше двох секунд часу, і якщо кожне перебігання триває лише декілька секунд, супротивник не встигає точно прицілитися в людину, що біжить, як той вже залягає, і починає рух наступний.
Потрібно керуватися правилом: заліг – відповзи, оскільки супротивник помічає місце зникнення видимої цілі і обстрілює його в першу чергу або хоч би прицілюється і чекає.
46. Не потрібно «вираховувати снайперів». Не ваша робота, та і знань вам бракує. Воюйте далі, не звертаючи уваги.
47. Будьте готові морально «відпрацювати» цивільних, які засвітили вас (якщо перспектива не радує, то рухайтесь обережніше).
48. На АК-74 можна прикрутити приціл ПСО від СВД. На дистанціях 500-600 метрів у АК-74 і СВД дуже близько пов'язані траєкторії, приціл встане ідеально. Стріляти і переносити вогонь із-за калібру набагато швидше, аніж з СВД.
49. Сучасні гранати РГО і РГН вибухають, в першу чергу, від удару. Вони мають ударний детонатор, а вибух через проміжок – це спрацьовує сам ліквідатор (на той випадок, якщо граната впала в рихлий сніг)
50. Ніхто, навіть сапери, не займаються зняттям мін і вибухових пристроїв. Вони просто підривають їх тротиловою шашкою. Не потрібно мудрувати!
51. На «розтяжки» вмілі воїни ставлять секрети, щоб було не зняти по-простому. Так що «перерізувати нитку» – погана ідея. Просто пройдіть мимо. Ця не ваша справа, для цього є старші товариші.
52. При пораненнях бувають венозні і артеріальні кровотечі. «Лікуються» вони по-різному. Але тут важливе інше. У лихоманці бою часу немає. З венозною кровотечею товариш помирати-ме декілька годин, а з артеріальним буквально 10-20 секунд, а далі втрата свідомості і починається гіпоксія. Тому – швидко накладаете артеріальний джгут поверх рани і повертаєтесь у

- бій. У вашого товариша буде півгодини-година на те, щоб розібратися самому, або це зробите ви, коли звільнитесь.
53. Жгут завжди під рукою! Не у сумці, не в рюкзаку – або намотаний на приклад, або в розвантаженні під рукою.
 54. З собою завжди два джгути! Один ви можете віддати пораненому товаришеві і через хвилину отримати кулю в стегнову артерію.
 55. Є таке поняття як «пригнічення вогнем». Активно поливаючи ворога, частенько, можна скути його дії, навіть не потрапляючи і не наносячи ушкодження живій силі. Особливо вам допоможуть трасуючі кулі.
 56. Пам'ятайте, «трасери», окрім того, що дуже сильно забруднюють зброю, вони ще і видають вашу позицію. Так що не зловживайте ними. Та і прицільний вогонь ними вести складно.
 57. Зброю треба чистити щодня. Особливо ніжно в районі дульного гальма. Якщо там буде канавка або ямка, то купчастість бою сильно впаде.
 58. Останні три патрони в магазині краще забити трасуючими. Щоб порожній магазин не став для вас несподіванкою. Більше того, якщо ви залишите один патрон в стволі, то вам залишиться тільки підстебнути новий магазин, тобто швидкість перезарядки зросте.
 59. Стежте за ногами, не лінуйтеся їх мити. Натрете – і ви вже не воїн.
 60. Якщо бачите, що по комусь можна стріляти, це ще не привід стріляти. Якщо вас не помітили, дізнайтеся у командира, чи можна вплутуватися у бій.
 61. Якщо ви когось помітили, але вас ще не побачили, не потрібно різко стрибати убік. Периферичний зір засіче вас миттєво. М'яко і плавно, не кваплячись, сядьте і спокійно займіть позицію. Це буде набагато менш помітно.
 62. Пам'ятайте, досилаючи патрон патронник, затвор треба відпускати різко, щоб брязнув. Інакше «зажує» набой.
 63. Рухатися від місця до місця під вогнем супротивника небезпечно зайняття, воно вимагає величезної майстерності, але

- ви маєте завжди бути напоготові і готовим до будь-якої небезпеки.
64. Вам слід рухатися уздовж вулиць або крізь будівлі, використовуючи отвори в стінах. Якщо ви вимушені рухатися по відкритій місцевості, використовуйте дими. Тримайтеся як можна ближче за стіни.
 65. Ніколи на перетинайте відкритий простір прямо. Завжди шукайте шлях в обхід, навіть якщо він довгий. Якщо ви вимушені проходити по відкритій місцевості – робіть це швидко. Якщо рухається ціла група, не варто перебігати відкриту ділянку по одному! Перебігайте групою, використовуючи дими і вогонь, який вас прикриває. Ця техніка скорочує ризик до мінімуму.
 66. Коли ви вимушені перетинати алеї, розосередьтеся на відстань 3-5 м один від одного, і по сигналу командира перебігайте одночасно.
 67. Коли ви зайняли позицію – будьте готові прикрити вогнем свого товариша.
 68. Вікна підвалів небезпечні. Якщо перший раз ще зможе добігти, другий – вже ні. Перестрибуйте їх.
 69. Не використовуйте дверні отвори. Вони занадто небезпечні. Якщо немає іншої альтернативи, перш ніж бігти, спочатку виберіть наступну позицію.
 70. Намагайтеся не покидати ніяких позицій без прикриття товаришів; будьте, впевнені, що позиція, до якої ви бігтимете, забезпечить вам подальше прикриття товариша.
 71. Дивитися із-за рогу стоячи небезпечно. Це краще робити лежачи.
 72. Переповзаючи через стіну, постарайтеся робити це лежачи. Якщо не упевнені, що на іншій стороні безпечно, киньте гранату.
 73. Будьте обережні, коли проходите під вікнами першого поверху. Тримайте голову під підвіконням.
 74. Будьте готові стріляти з будь-якого плеча. Не стріляйте через верх вашого укриття. Стріляйте збоку, інакше ви проектуватиметеся.
 75. Коли стріляєте із-за рогу, не робіть цього стоячи. Усе ваше тіло буде під можливістю вогню супротивника. Стріляти з коліна

- добре, але лежачи краще. Стріляйте із-за рогу якнайнижче і намагайтеся використати будь-який мотлох, камені, цеглу.
76. Коли ви підійшли до місця передбачуваного проникнення у будівлю, можете потрапити туди швидко за допомогою своїх товаришів. Очищаючи будівлю, перш ніж увійти, киньте гранату. Це хороша ідея – відлічувати час уповільнення в руках, щоб не отримати її назад. Не забувайте, роблячи це, що граната може вибухнути передчасно.
 77. Ви можете використати підствольний гранатомет ГП-25, він може посилати гранату набагато далі і точніше, ніж ви.
 78. Після того, як кинули гранату, ви повинні швидко проникнути через вікно або пролом в стіні.
 79. Якщо вікно знаходиться занадто високо над головою, прибігайте до допомоги ваших товаришів, які можуть вас заштовхнути туди. Якщо можливо, то використайте РПГ, він здатний проробляти отвори, а крім цього і вражати супротивника за стіною.
 80. Дві проблеми існують, коли ви знаходитесь усередині будівлі. Ви можете піддаватися вогню супротивника як зовні, так і всередині. Ніколи не стійте навпроти вікон, в дверних отворах, або навпроти дір в стінах. Якщо ці елементи зустрічаються, проповзайте під ними.
 81. Усередині будівлі небезпечні хол і коридори. Якщо ви вимушені їх долати, тримаєтеся біля стін.
 82. Будівлі з тонкими внутрішніми стінами можна очищати за допомогою вогню кулемета ПКМ, прошиваючи стіни наскрізь.
 83. Очищення будівель вимагає дій «по розділам» на рахунок «разів» і злагоджених дій в команді. Використайте усі можливості гранат і зарядів. Пам'ятайте, що стріляти крізь тонкі стіни можете не лише ви, але і супротивник.
 84. Завжди виділяйте частину сил для охорони і підтримки зорового зв'язку з підрозділами, що слідують за вами.
 85. Коли будівля захоплена, усі підходи до неї повинні братися під охорону. Звертайте особливу увагу на дахи і підземні комунікації.

86. Під час переорганізації сил і засобів, коли ви завершили зачистку, ви повинні:
- поповнити себе боєприпасами;
 - відмітити будівлю як «відпрацьовану»;
 - забезпечити «прикриваючий» вогонь для сил, що здійснюють зачистку інших будівель;
 - евакуювати поранених;
 - якщо будівлю треба зайняти, то організувати оборонні позиції.
87. Боєць завжди шукає позицію, яка відповідає вимогам: маскуванню і широкий сектор стрільби.
88. Діри в стінах мають бути також посилені мішками з піском, як і вікна. Необхідно робити діри неправильної форми, щоб забезпечити краще маскуванню.
89. Прибирайте усі стекла з вікон, залишайте тільки фіранки, якщо вони є. Коли ведеться вогонь з верхнього поверху, використовуйте стіл з мішками, укладеними на нього.
90. Підлога також зміцнюється мішками з піском, як і вікна. Для цього досить одного шару мішків. Особливо, якщо ви знаходитеся на другому поверсі.
91. Можете побудувати індивідуальний дах, використовуючи стіл з мішками, складеними на ньому. Дотримуйтеся маскуванню. Встановлюйте хибні позиції для стрільби, щоб ввести супротивника в оману.
92. Позиції на дахах дозволяють протитанковим засобам вражати танки, використовуючи ширший сектор. Крім того, танкам важко уразити ціль на даху із-за їх обмежень в підйомі гармати.
93. ПТКР потрібно розміщувати так, щоб реактивний струмінь мав можливість виходу через вікна ззаду.
94. Найпоширеніша помилка – це стрільба з вікна близько до підвіконня. Це відбувається через бажання розширити сектор стрільби. Але ви ж не можете стріляти по усіх відразу. Стійте в глибині кімнати. Відстань від підвіконня до краю ствола має бути 1-2 метри.

95. Позиції на даху дуже корисні. Вони дають прекрасний сектор для стрільби і не дають переваги супротивникові в стрільбі від низу до верху.
96. При вторгненні у приміщення групою, ви повинні розподіляти зони відповідальності – відповідно до попередньої домовленості або за звичайними, відпрацьованими на навчаннях правилами: якщо перший, що увірвався в приміщення спрямовується прямо, то другий – праворуч, третій – ліворуч, останній прикриває тил. Не забувайте про спільників супротивника, які можуть з'явитися у вас за спиною.
97. Якщо хтось направляє на вас зброю, потрібно атакувати цю людину негайно – доки він сам ще не звикся з ситуацією.
98. У бою супротивник прагне уразити передусім тих солдатів, у яких найефективніша зброя (кулемет, гранатомет тощо) і які займають найнебезпечніші для нього позиції, а також зв'язківців і офіцерів. З цієї причини молодші офіцери (командири взводів) гинуть частіше, ніж їх солдати. У новобранців вірогідність загибелі приблизно в п'ять разів вище, ніж у обстріляних солдатів, тому найголовніше – вижити в першому бою.
99. Відступаючий супротивник може на ходу встановлювати міни-сюрпризи, наприклад, мінувати спеціально залишені «трофеї». Звичайним прийомом є мінування трупів.
100. Після оволодіння населеним пунктом основна частина військ повинна негайно його покинути, тому що він стає зручною цілью для авіації і артилерії супротивника.

26. БОМБАРДУВАННЯ АБО АРТОБСТРІЛ

У бойових діях найважче для психіки – потрапити під масований артилерійський обстріл або під бомбовий удар авіації. Деякі солдати в такій ситуації божеволіють.

Якщо по підрозділу ведеться прицільна стрільба, слід передусім розосередитися.

Якщо декілька снарядів однієї гармати розриваються по різні сторони від позиції, то це, можливо, ведеться пристрілка або має міс-

це розсіювання при стрільбі, тобто наступний снаряд, швидше за все, уразить цю позицію.

Під час бомбардування слід прикривати вуха долонями, а рот тримати відкритим – щоб зберегти барабанні перетинки.

Якщо вулична стрільба застала вас в приміщенні, рекомендується вимкнути світло і лягти на підлогу. Якщо стріляють снарядами, намагайтеся, щоб між вами і стріляють виявилось більше стін. Найкраще – сховатися у внутрішньому приміщенні, приміром, у ванній кімнаті, або навіть забратися у ванну. Коли це неможливо, слід не лише лягти, але також прикритися або загородитися предметами, які здатні захистити від осколків і куль (якщо приміщення має бетонні стіни, куля, що влетіла в нього, може кілька разів від них відскочити, перш ніж втратить забійну силу).

Якщо при початку стрільби ви виявилися на вулиці, не потрібно намагатися сховатися за автомобілями або кіосками, оскільки по них стріляють найперше. Автомобіль – дуже слабка перешкода для куль і до того ж має бензобак, який може вибухнути. За відсутності можливості швидко досягти укриття рекомендується просто лягти і не рухатися.

Прийнятним засобом захисту від куль може виявитися бордюр тротуару, ліхтарний стовп, бетонна сміттева урна, сходинка ганку. Поки не закінчився бій, не кидайтеся на допомогу пораненим, як би голосно вони не звали, оскільки ви можете самі стати мішенню. При знаходженні поблизу військових машин, що рухаються, потрібно мати на увазі, що у водіїв броньованих машин ускладнений огляд довколишнього простору, а якщо вони на додаток в шлемофонах, то чий-небудь крик або інший звуковий сигнал ними навряд чи буде почутий.

Не слід піднімати із землі які-небудь знахідки: запальнички, ручки, книги, сумки тощо, оскільки вони можуть виявитися з вибуховими пристроями. Вибуховому пристрою непотрібно бути великим і потужним: досить, якщо вибухом відірве жертві пальці або виб'є око. Не слід, також штовхати ногою предмети, що лежать на землі.

Закономірності при бомбардуванні.

Системи залпового реактивного вогню не відрізняються великою точністю, і накривають велику територію. Закономірності тут дуже маловірогідні, і головне – пережити залп, який триває від декількох секунд до декількох десятків секунд. У подальшій паузі є можливість передислокуватися або сховатися трохи краще.

Бомбардування артилерії часто не дає підняти голову упродовж тривалого часу, але йому властиве постійне коригування вогню. В цьому випадку правило «снаряд не потрапляє в одну і ту ж воронку двічі» – це чиста правда. До того ж воронки – це завжди відмінне укриття.

Авіаудари зазвичай відрізняються невеликою тривалістю, але високою потужністю і точністю. У цій ситуації важливо швидко зорієнтуватися, що насправді є метою нальоту, і діяти виходячи з цього.

Як поводитися під час обстрілу на вулиці?

Як врятуватися від несподіваного удару?

Виходячи з цих нижче приведених чинників формується ряд нескладних правил, які в десятки разів підвищують шанс вижити при бомбардуванні.

1. Гірша ідея – це кудись бігти і взагалі знаходитися у вертикальному положенні, якщо вибухи лунають зовсім поряд. Так людина найбільш схильна до контузій і є відмінною мішенню для осколків. Впасти на землю і закрити голову руками – простий і швидкий спосіб порятунку, якщо часу шукати шляхи для відступу просто немає.
2. Але людина, що лежить на ідеально плоскій поверхні, захищена небагатьом краще, ніж той, що на ногах. Укриття від бомбардування – це те, що може врятувати життя. Але не варто думати, що укриттям може бути тільки стаціонарне бомбосховище. Лягти на землю, якщо є якийсь виступ (навіть тротуар), канава, будь-який виступ або поглиблення в землі.
Якщо поруч є якась бетонна конструкція – лягти поряд з нею. Лежати треба, щоб знизити шанс попадання осколків. Усе це

не допоможе, якщо пряме попадання, але понизить шанси на осколкове поранення. Потрібно намагатися бути в приміщенні, а не на вулиці.

Не панікуйте. Займіть свою психіку чимось. Можна рахувати вибухи: знайте, що максимум після 100-го вибуху обстріл точно закінчиться. Можна спробувати подумки рахувати хвилини. По-перше, це відволікає. По-друге, так ви зможете орієнтуватися в ситуації: артилерійський обстріл не триває вічно, максимум – двадцять хвилин; авіаналіт -значно менше. У наш час не буває довгих бомбардувань, великі групи бомбардувальників не застосовуються.

Чи не ідеальним місцем для порятунку можна рахувати звичайну придорожню канаву або виїмку в землі. У такому нехитрому укритті людина може бути убита тільки прямим попаданням, вірогідність якого невисока. Звичайно, не можна виключати також поразку уламками, що летять дугою, і осколками, що рикошетять. Крім того, не варто недооцінювати і звуковий удар. Але, в загальному випадку, знайшовши таке укриття, не рекомендується покидати його до моменту, поки бомбардування не припиниться.

3. У якості компромісного варіанту згодиться будь-який виступ землі, бетонні загородження, насип. Але варто бути обережним з будівлями, і довіряти тільки підвалам, а також серйозним приземкуватим капітальним будівлям. Будівля, що рухнула від чергового попадання, – це завжди братська могила для тих, хто рятувався там.
4. Також слід уникати близькості техніки, автомобілів, пожежо-небезпечних і вибухонебезпечних об'єктів. Усе це мало захищає від осколків, зате завжди представляє смертельну небезпеку для людей поблизу.
5. Надзвичайно небезпечні і сучасні будівлі, які недостатньо міцні, зате містять велику кількість вікон, вітрин, скляних елементів. У разі вибуху така будова складеться, як картковий будиночок, а будь-яка скляна поверхня перетворюється на хмару гострих осколків навіть при невеликій ударній хвилі.

6. Погана ідея і рятуватися у воді: річці, озері або іншій водоймі. На відміну від повітря, вода майже не стискається, і тому при випадковому попаданні в неї бомби або снаряда на всі боки розходить ся неймовірної сили вибухова хвиля, яка призводить до важких гідроударів. Саме на цьому ефекті і ґрунтується метод глушити рибу вибухівкою.
7. Де б людина не рятувалася від бомбардування, дуже важливо не лише уникнути прямої поразки, але і зберегти також зір, слух, можливість рухатися і міркувати. Адже звукова поразка може запросто назавжди позбавити можливості чути, привести до розривів посудин. Саме тому рекомендовано перечікувати бомбардування, щільно закривши вуха руками і трохи відкривши рот для регулювання тиску.

У будинку. Якщо у будинку є підвал – спуститися в підвал. Якщо підвалу немає – спуститися на нижні поверхи. Чим нижче, тим краще. У ідеалі – всім на перший поверх. Заздалегідь знайти саму внутрішню кімнату, чим більше бетону навкруги, тим краще (знайти стіни, що несуть), якщо усі кімнати зовнішні – вийти на сходовий майданчик.

Ні в якому разі не знаходитися навпроти вікон! Якщо відомо, з якого боку ведеться обстріл, то вибрати саму видалену кімнату з протилежного боку.

У тому місці, що буде вибрано – сісти на підлогу біля стіни – чим нижче людина знаходиться під час попадання снаряда, тим більше шансів, що його не зачепить осколком.

У підвалі. Підвал в приватних будинках – брати до уваги, що його може завалити! Тому залишити у будинку на видному місці великий плакат, що впадає у вічі: «Під час бомбардувань ми у підвалі» і вказати, де він знаходиться. Узяти з собою телефони, радіо на батарейках, воду. Не впадати в паніку.

У машині. Коли їдеш в машині під час бомбардування або артобстрілу, більше шансів вижити, якщо зупинитися і лягти.

Але не поряд з машиною! Якщо битимуть, то спочатку в машину, а потрапить в неї, вона вибухне разом з людиною.

Потрібно вилізти, краще з протилежного від обстрілу боку, і повзучи переміститися чимдалі, потім лягти.

ЗАБОРОНЕНО!

Ні в якому разі не можна:

- почувши стрілянину, підходити до вікон;
- відкривати двері і хвіртки, не оглянувши навколишній простір з метою виявлення мін-розтяжок;
- спостерігати за веденням бойових дій, знімати їх на фото- і відеоапаратуру, бігати, або стояти під обстрілом;
- чіпати знайдену зброю, боєприпаси, предмети військового майна тощо.

27. ПЕРЕСТРІЛКА

При перестрілці з поодиноким супротивником потрібно мати на увазі, що він може:

- імітувати закінчення боєприпасів;
- імітувати здачу в полон;
- створювати хибну ціль, приміром, за допомогою свого головного убору;
- киданням якого-небудь предмета убік провокувати на постріл або відволікати увагу;
- обійти вас і напасти з іншого боку.

Щоб зблизитися з супротивником, що стріляє у вас, потрібно використати короткі перебігання від укриття до укриття, а на відкритій ділянці місцевості бігти зигзагами. На додаток добре ще при цьому стріляти в супротивника – щоб ще більше ускладнити йому прицілювання. У моменти знаходження на відкритій місцевості потрібно бути по можливості розгорнутим до супротивника боком, навіть якщо при цьому стріляєте з двох пістолетів відразу.

Якщо можна виявитися між супротивником і джерелом яскравого світла (сонцем, включеними фарами), це потрібно використати.

28. ЗАХИСТ ВІД СНАЙПЕРІВ

Снайпер – не стільки влучний стрілець, скільки мисливець-одинак, який може дуже довго і нерухомо чекати в засідці. На приціл

снайперові можна попастися не лише поблизу лінії бойового зіткнення, але і в неглибокому тилу.

Щоб цього не сталося, потрібно уникати відкритих просторів, а якщо немає можливості їх обходу, рухатися швидко і без зупинок.

Поза укриттями не слід заходитися на одному місці (стояти, сидіти), оскільки снайпери віддають перевагу нерухомих мішені.

Якщо снайпер тримає під прицілом проїм в стіні або бруствері, через який хтось може виглянути, він в змозі уразити ціль, навіть якщо голова в цьому отворі покажеться тільки на секунду.

Снайпери добре навчені стріляти в тих, хто підбирає поранених. Вони можуть навмисно цілити першій жертві в ногу, щоб поранений довго залишався живим і кликав товаришів на допомогу.

Нейтралізація захопленого противника

Захопленого в полон супротивника слід спершу ретельно обшукати. Для цього його примушують стати лицем до стіни і спертися об неї руками, або опуститися на коліна і тримати руки на потилиці, або лягти животом на землю (на підлогу). Мета – ускладнити маневр, огляд і раптове застосування схованої під одягом зброї.

Самостійно краще до захопленого супротивника не наближатися. Зовнішність буває оманлива. Оцінити фізичні можливості людини частково вдається по кистях його рук: якщо вони великі і до того ж з мозолями на перших суглобах пальців, слід вважати, що перед вами сильний супротивник, можливо, навчений прийомам рукопашного бою.

Щоб обмежити рухливість супротивника, застосовується зв'язування рук, вилучення брючного ремня, шнурків від взуття, зрізування гудзиків на штанях, накладення щільної пов'язки на очі.

Щоб повністю знерухомити супротивника, можна до пов'язаних за спиною рук притягнути пов'язані ноги.

**Основні тактико-технічні характеристики озброєння
та військової техніки, яка перебуває на озброєнні терористів
та військ Російської Федерації**

№	Назва ОВТ	Дальність стрільби (м)		Швидкість стрільби (постр/ хв.)
		ефективна	прямого пострілу (грудна, ростова фігура)/ максимальна	
1.	Автомат АК-74 (5,45 мм)	до 1000	440/625/3150	600-650
2.	Автомат АН-94 «Абакан» (5,45 мм)	до 700	-/100	1800/600
3.	Автомат спеціальний АС «Вал» (9 мм)	до 420	-/420	30-90
4.	Гвинтівка снайперська СВД (7,62 мм)	до 800	300/500/1300	30
5.	Гвинтівка снайперська ВСК-94 (9 мм)	до 400		30-90
6.	Гвинтівка снайперська спеціальна ВСС «Вінторез» (9 мм)	до 400	200/400	40-60
7.	Крупнокаліберна снайперська гвинтівка «Вихлоп» (12,7 мм)	до 600	-	30/60
8.	Кулемет «Печенег» (7,62 мм)	до 1500	-/3800	650
9.	12,7 мм крупнокаліберний кулемет «Корд»	до 2000		600-750
10.	Автоматичний станковий гранатомет АГС-17 «Пламя» (30 мм)		800/1700	350-400
11.	Автоматичний станковий гранатомет АГС-30 (30 мм)		800/1700	390-425
12.	Реактивна протитанкова граната РПГ-26 «Аглень» (72,5 мм)	до 170	-/250	-
13.	Переносний протитанковий ракетний комплекс «ФАГОТ» (120 мм)		70/300	3
14.	Гармата 2А42 (30 мм) на БТР-90		-/4000	550
15.	Гармата 2А72 (30 мм) на БМП-3, БМД-4		-/4000	550
16.	Гармата 2 А46М-5 (125 мм) танка Т-72Б3		-/4000	До 8
17.	Батальйонна самохідна артилерійська гармата 2С23 «Нона-СВК» (120 мм)		40/12800	6-8

№	Назва ОБТ	Дальність стрільби (м)		Швидкість стрільби (постр/ хв.)
18.	Міномет «Поднос» (82 мм)		85/400	24
19.	Міномет возимий 2С12 «Сані» (120 мм)		500/7100	12
20.	82 мм автоматичний міномет «Васільок» 2Б9		800/4270	170
21.	240 мм самохідний міномет «Тюльпан» 2С4		800/19700	1
22.	Гаубиця Д-30 (122 мм)		-/15300	6-8
23.	Полкова самохідна гаубиця 2С1 «Гвоздіка» (122-мм)		4200/15200	4-5
24.	Дивізійна самохідна гаубиця 2С3 «Акація» (152 мм)		-/17300	3
25.	Дивізійна самохідна гаубиця 2С19 «Мста-С» (152 мм)		6500/ 29060	7-10
26.	Реактивна система залпового вогню БМ 21 (9К51) «Град» (122 мм)		2500/33000 (КАС) 4000/40000 (ОФС) 1600/42000 (УАС)	час залпу -20 сек.
27.	Реактивна система залпового вогню БМ 21 (9К57) «Ураган» (220 мм)		8000/35800	час залпу -8,8-20 сек.
28.	Реактивна система залпового вогню БМ-30 9К58 «Смерч» (300 мм)		20000/120000	до 40 сек.

29. МАЛЕНЬКІ ХИТРОЩІ БЛИЖНЬОГО БОЮ

Існують маленькі хитрощі, що допомагають виживати у ближньому бою.

Щоб успішно оцінити обстановку у такому вигляді бою, командирам слід навчитися на слух, по щільності вогню супротивника визначати його чисельність, озброєння, розташування на місцевості, і де він зосереджує основні зусилля.

Кожен стрілець повинен самостійно вибирати собі цілі і вражати їх (гранатометник – техніку, укріплення, скупчення живої сили; ку-

леметник – вогневі засоби і скупчення живої сили; снайпер – командирів, водіїв, зв'язківців і так далі).

Але, окрім цього, кожен командир повинен давати цілевказівки своїм підлеглим на ураження важливих цілей. Для цього командири відділень, взводів і рот повинні мати 1-2 магазини, повністю споряджених трасуючими патронами. Для цілевказівки досить під'єднати цей магазин і вистрілити 2-3 рази поодинокими пострілами у бік потрібної цілі. Інші стрілки, помітивши трасу від першої кулі, по 2-му і 3-му пострілам уточнюють розташування мети і зосереджують на ній вогонь.

Хитрощі гранатометника

Слід мати на увазі, що загони бойовиків широко застосовують ручні гранатомети.

Якщо в мотострілковому взводі по штату числяться 3 РПГ-7, у групі спецназу – 1, то у бойовиків озброєні РПГ до 50-80% особового складу. В умовах недостатності артилерії на РПГ покладається додаткове завдання з «артилерійської» підтримки бойових дій, яка іноді здійснюється ефективніше, ніж вогнем артилерії. У бойовиків з цією метою створюють спеціальні групи гранатометників для ведення у бою масованого вогню.

Особливістю тактики таких груп є те, що бронетехніка знищується послідовним зосередженням вогню 2-3-х і більше РПГ по одному бронеоб'єкту з відстані від 20-ти до 50-ти метрів. Від такого вогню не рятує навіть динамічний захист і додатково встановлені екрани. Засоби захисту збиваються першими пострілами, після чого гранатометники вражають техніку у вразливі місця.

Гранатометники бойовиків активно використовують РПГ і для ведення вогню по відкрито розташованій живій силі. Навіть при використанні кумулятивних боеприпасів особовий склад вражається осколками і вибуховою хвилею в радіусі до 4-х метрів. Крім того, масований вогонь з РПГ по живій силі чинить деморалізуючу дію. Були випадки, коли на кожен наш постріл або чергу із стрілецької зброї з боку бойовиків слідували 2-3 постріли з РПГ.

Вогнева позиція гранатометника у момент пострілу демаскується характерним спалахом і біло-сизим димом. Добре помітний і політ гранати по сліду від працюючого двигуна. Якщо ви на полі бою помітили такий спалах і трасу гранати, то необхідно подати команду, наприклад: «Спалах, лягай!»! Ваші підлеглі за цією командою повинні лягти на землю (за укриття) і закрити вуха руками. При виконанні цих вимог, при близькому розриві кумулятивної гранати, навіть якщо ви знаходитесь на відкритій, рівній, без укритих майданчиків, висока вірогідність, що залишишся живий і неушкоджений. Якщо є час для облаштування позиції гранатометника (наприклад, при облаштуванні засідки), то для зменшення пилового сліду на відстані до 2-4 м за таріллю гранатомета слід рясно поливати водою. Добре маскують вогневу позицію гранатомета зарослі високих (до 2-х метрів) кущів, очеретів, посівів кукурудзи і інших трав'янистих рослин. Але потрібно пам'ятати, що у напрямі стрільби не повинно бути рослинності, що перешкоджає польоту гранати (для недопущення вибуху гранати при зачіпанні гілок і трави захисний ковпачок з детонатора знімати не слід).

Для знищення вогневих точок бойовиків на схилах гір і верхніх поверхах будівель застосовується ведення вогню з РПГ дещо вищий за укриття, щоб уразити супротивника не лише осколками і вибуховою хвилею гранати, що розірвалася, але і що відколюється при вибуху шматками каменю і бетону.

У бою для прикриття гранатометника слід обов'язково призначити 1-2 бійці. Вони повинні знищувати небезпечних для гранатометника стрільців супротивника, давати йому цілевказівки, стежити за тим, щоб гранатометник як можна частіше міняв позицію (краще всього після кожного пострілу). Річ у тому, що після 2-3-х пострілів гранатометник перестає чути звуки бою і команди. А якщо постріли попадають в ціль, гранатометники входять в нездоровий азарт, забуваючи про запобіжні заходи. Тому за ними обов'язково повинні спостерігати бійці прикриття.

У бойових умовах гранатомет слід переносити зі вставленою в ствол гранатою. Якщо має місце дощова, сира погода, то на гранату і стовбурну частину гранатомета треба надіти поліетилено-

вий пакет, оскільки паперова ізоляція порохового заряду легко зволожується, що призводить до повної непридатності порохового заряду. Щоб пакет не злетів, його слід прикріпити до ствола, обв'язавши шнуром. Перед пострілом пакет можна не знімати, стрільбі він не заважає. Додаткові гранати з пороховими зарядами, краще всього переносити на плечі за допомогою швидкознімного пристосування з мотузяного ременя. У такий спосіб гранати можуть переносити як гранатометник, так і його помічники. Для захисту гранат від вогкості їх треба загорнути у водонепроникну тканину або поліетилен, поверх яких можна пристосувати переносний ремінь.

Хитрощі автоматника

Найбільш яскравим недоліком автоматника є невміння правильно носити зброю і швидко готувати його до бою. Зазвичай використовувані способи носіння зброї не дозволяють швидко виготовитися до бою, коли несподівано на близькій відстані з'явився озброєний супротивник.

Пропонуються деякі способи носіння і застосування штатної стрілецької зброї, що дозволяють зручно його розташовувати, маючи при цьому вільні руки. І, в той же час, ці способи дозволяють швидко підготуватися до бою і відбивати напад супротивника.

На лівому плечі – це старий мисливський спосіб. Щоб автомат не сповзав, необхідно правильно підігнати збройовий ремінь. Цей спосіб дозволяє швидко виготовлятися до бою, але якщо супротивник близько і має відбутися рукопашна сутичка, таке положення зброї заважає. В цьому випадку слід скинути ремінь з плеча і впустити автомат на землю.

На грудях – ремінь перекинуть через шию, автомат висить стволом вниз. Цей спосіб зручніший, дозволяє швидко виготовитися до бою. Таке положення автомата не заважає в рукопашній сутичці, дає можливість: вільно завдавати ударів руками і ногами, боротися в захваті, падати і перекинутися. Крім того, автоматом можна блокувати удари супротивника і завдавати сильних ударів прикладом і магазином. При такому способі носіння автомата

збройовий ремінь слід досить сильно відпускати так, щоб приклад знаходився трохи нижче правого плеча.

При здійсненні маршу на бронетехніці десант, як правило, розташовується згори на броні. Зазвичай десантники сидять, опустивши одну ногу вниз у відкритий люк, іншу – тримають згори на броні. З цього положення легко стрибнути вниз в люк, якщо почнеться обстріл, і легко сплигнути з машини на землю, якщо станеться підривання машини на міні або попадання протитанкової гранати. Зброя при цьому зазвичай тримають в руках, і автомат сильно заважає при пірнанні в люк, а також легко втрачається, якщо десантників вибухом або різким гальмуванням скидає з броні. Щоб такого не сталося, слід ослабити збройовий ремінь і одягнути його через голову, автомат розташовується на корпусі стволом вгору. Автомат при цьому досить зручно розташований, не заважає стрибати з машини і швидко наводиться на ціль.

Військовослужбовцям як Збройних Сил України, так і підрозділів Національної гвардії часто доводиться нести службу на блокпостах, КПП, постах ДАІ. Характер служби на цих об'єктах вимагає тривалого знаходження на посту, при цьому необхідно мати вільні руки для подання сигналів і для перевірки документів, огляду машин і обшуку людей.

Зброя повинна знаходитися в положенні, що забезпечує його швидке застосування, і люди, що в той же час перевіряються, не повинні мати можливості блокувати застосування зброї. Зазвичай постові ДАІ розташовують автомат на правому боці. Автомати з такого положення не можна підкинути до плеча, стріляти можна тільки з поясу і неприцільно. А якщо постовий одягнений в зимовий одяг, то автомат стає зайвою гирею, що сковує рухи. Для зручнішого розташування автомата слід відчепити ремінь від ствольної антабки і зачепити його карабін за антабку прикладу, утворивши петлю. Ця петля підганяється за розміром і надівається через плече і спину. Автомат з відкинутим прикладом розташовується під правим плечем і легко підкинувся однією рукою. Проводячи перевірку, рекомендую виставляти ліву ногу вперед на півкроку, розгортаючи корпус лівою стороною вперед так, щоб автомат був

найбільш віддалений від тих, що перевіряються, і вони не могли його схопити.

Стрільба

Технічна швидкострільність АК-74 дуже висока. Магазин на тридцять патронів вистрілюється однією чергою за 3 сек., 45-патронний магазин – за 4,5 сек. Тому досвідчені стрільці у бою ставлять запобіжник на поодинокий вогонь і стріляють частими пострілами, уточнюючи наведення після кожного пострілу. Темп стрільби при цьому зберігається досить великим, а купчастість стає набагато вище в порівнянні із стрільбою чергами.

А якщо ціль з'являється на надкоротких дистанціях (один-два кроки)? Припустимо, якщо дозорний або патрульний зустрівся впритул з одним бойовиком, можуть допомогти навички рукопашного бою або ніж. А якщо перед вами один супротивник і його руки вже вчепилися у ваш автомат, і за ним за один-два кроки стоять ще 2-3 бойовики? Для таких випадків необхідно мати допоміжну зброю ближнього бою (пістолет).

30. ПЕРЕВІД УСТАНОВКИ ЗУ-23-2 З ПОХІДНОГО ПОЛОЖЕННЯ В БОЙОВЕ ТА НАВПАКИ

Виконання команди «До бою»

1-й номер (навідник) по команді «ДО БОЮ» займає місце у ручки перекладу установки з похідного положення в бойове, береться за неї правою рукою і командує: «ВІД УСТАНОВКИ». Стоячи обличчям у напрямі стволів, стежить, щоб права нога не потрапила під стрілу або опорну таріль домкрата.

По команді «НА ГРУНТ» різко відводить ручку на собі. Після опускання установки на ґрунт ручку повертає в початкове положення. Потім спільно з прицілюючим закидає чохол установки за каркас прицілу. При закиданні чохла стежить за тим, щоб чохол правильно лежав на установці і не звисав з неї, а шнур чохла не чіплявся за деталі прицілу або установки.

Знімає каркас з чохлам з прицілу і відносить їх у вказане командиром місце. При цьому стежить, щоб при знятті каркаса не пошко-

дився приціл і не забруднилась внутрішня сторона чохла. Після цього бере коліматор, наземний приціл Т-3 і встановлює їх на прицілі ЗАП-23, роблячи це обережно, щоб не пошкодити коліматор і наземний приціл.

Виконавши це, сідає на сидінні навідника, за допомогою підйомного механізму надає стволам кут підвищення 45° і доповідає: «ПЕРШИЙ ГОТОВ».

2-й номер (прицілюючий) по команді «ДО БОЮ» розв'язує шнур чохла, при цьому стежить, щоб ноги не потрапили під платформу або стрілу. Після опускання установки на ґрунт спільно з навідником закидає чохол установки за каркас прицілу, стежачи за тим, щоб чохол лежав правильно на установці і шнур чохла не чіплявся ні за одну з деталей установки або прицілу.

Потім правою рукою відкриває кришку кульового рівня. Після цього допомагає заряджаючим зняти з установки чохол, для чого береться за нього руками з боку полум'ягасників і спільно відносить його у вказане командиром місце. По команді «ВІДГОРИЗОНТУВАТИ УСТАНОВКУ» працює на правому передньому домкраті, стоячи обличчям до установки.

По команді командира установки «ВВЕРХ» обертає ручку домкрата вправо по ходу годинникової стрілки до команди «СТОП».

По команді командира установки «ВНИЗ» обертає ручку домкрата вліво проти ходу годинникової стрілки до команди «СТОП».

По команді «СТОП» сідає на сидінні, встановлює на прицілі основні установки: дальність 12 гм, швидкість 200 м/с, покажчик курсу зворотному напрямку стволів, доповідає: «ДРУГИЙ ГОТОВ».

3-й і 4-й номери (правий і лівий заряджаючі) по команді «ДО БОЮ» займають місця: правий заряджаючий праворуч, лівий ліворуч у поручня платформи обличчям в напрямі, зворотному напрямку стволів, на відстані одного кроку від поручня. При необхідності (якщо установка не опускається на ґрунт або ж туго відтягується ручка переводу установки в бойове положення) беруться за поручень і розштовхують установку вліво-вправо.

При опусканні установки на ґрунт забороняється стояти під стволами, необхідно стежити, щоб ноги не потрапили під опорну

таріль домкрата. Після опускання установки на ґрунт номера переходять до коліс, беруться обома руками за ручки фіксаторів і підвішують колеса. Потім спільно з прицілюючим знімають чохол установки та згортаючи його, відносять у вказане командиром місце, при цьому стежать, щоб не порвався чохол і всередину його не потрапив бруд або інші предмети.

3-й номер знімає надульні чохла і відносить їх у вказане місце.

По команді «ВІДГОРИЗОНТУВАТИ УСТАНОВКУ» працюють правий заряджаючий на задньому домкраті, лівий заряджаючий на лівому передньому домкраті, стоячи обличчям до установки. По команді командира установки «ВВЕРХ» обертають ручки домкратів по ходу годинникової стрілки, а по команді «ВНИЗ» проти ходу годинникової стрілки.

По команді «СТОП» припиняють роботу на домкратах, перевіряють кріплення автоматів і стволів. Перевіряють застібки штиря газового регулятора, пальців амортизаторів і штиря вкладиша спускового механізму та займають свої місця правий заряджаючий у правого автомата (правого колеса), лівий у лівого автомата (лівого колеса), опускаючись на коліно обличчям у бік напряду стволів, і доповідають: «ТРЕТІЙ ГОТОВ», «ЧЕТВЕРТИЙ ГОТОВ».

Виконання команди «Відбій»

1-й номер (навідник) по команді «ВІДБІЙ» відводить ручку переводу установки з похідного положення в бойове на себе, після опускання коліс на ґрунт повертає її в первинне положення, після чого знімає коліматор і наземний приціл і укладає їх в ящик ЗІП. Допомагає прицілюючому розгорнути рухому частину установки на 180° та поставити її стопора, потім натягує каркас і чохол на приціл.

Разом з прицілюючим береться за стрілу і піднімає її, стволи опускаються даючи можливість заряджаючим надіти чохла на полум'ягасники і чохол на установку.

Після того, заряджаючі надінуть чохла на стволи, опускає стрілу. Спільно з прицілюючим повністю захоплює установку і стає в одному кроці від стріли.

2-й номер (прицілюючий) спільно з навідником розгортає рухому частину установки на 180°, береться за поручень платформи і допомагає заряджаючим підняти установку на колеса. Як тільки установка буде поставлена на колеса, спільно з навідником розгортає рухому частину установки на 180°. Після стопоріння рухомої частини, береться за стрілу і разом з навідником піднімає установку, надаючи можливість заряджаючим надіти чохла на полум'ягасники і чохол на установку. Після того, як заряджуючи надінуть чохла, опускає стрілу і разом з навідником повністю зачохляє установку. Зачохливши установку, загвинчує правий передній домкрат, для чого ручку домкрата обертає проти ходу годинникової стрілки, і стає в одному кроці позаду від стріли.

3-й і 4-й номери по команді «ВІДБІЙ» беруться за поручні (кожен зі свого боку) і спільно з прицілюючим піднімають установку на колеса. Як тільки навідник та прицілюючий опустять автомати, заряджуючи надівають чохла на полум'ягасники, чохол на установку і закидають останній на каркас, після чого правий заряджаючий загвинчує задній домкрат, обертаючи ручку домкрата проти ходу годинникової стрілки. Аналогічно працює лівий заряджаючий на лівому передньому домкраті. Вгвинтив домкрати, шикуються в одному кроці позаду від стріли.

Навчання розрахунку зенітної установки стрільби по літаках на горизонтальному курсі:

Навчання 1-го номера (навідника) рекомендується проводити в такій послідовності:

- регулювання сидіння та користування маховиками наведення;
- ознайомлення з розмірністю сітки коліматора;
- вибір точки наведення при стрільбі по літаку;
- наведення зенітної установки по нерухомій цілі;
- наведення зенітної установки по літаку на горизонтальному курсі;
- супровід цілі, яка тимчасово зникає;
- ведення вогню;

Регулювання сидіння та користування маховиками наведення.

Наводчик працює сидячи: праву ногу він ставить на підножник з педаллю спуску, ліву – на підножник з педаллю ножного гальма рухомої частини установки. Наведення зенітної установки навідник робить за допомогою підйомного та поворотного механізмів, для чого, спостерігаючи за ціллю в коліматор, обертає лівою рукою маховик підйомного механізму, а правою – маховик поворотного механізму; вогонь веде, натискаючи правою ногою педаль спускового механізму.

Щоб правильно здійснити підгонку сидіння, навідник переміщає його в горизонтальній площині до упору вперед (назад), спостерігаючи в коліматор при різних кутах підвищення зенітної установки.

Ознайомлення з розмірністю сітки коліматора.

Для ознайомлення навідника з схемою перехрестя коліматора слід використовувати збільшене у п'ять – шість разів креслення із зображенням штрихів сітки коліматора

Після показу і пояснення призначення штрихів за допомогою креслення керівник показує штрихи у полі зору коліматора, для чого надає зенітній установці необхідний кут підвищення з таким розрахунком, щоб перехрестя коліматора проектувалося на тлі неба.

Необхідно не торкатись обличчям до коліматора, а триматися на такій відстані, при якій найчіткіше видні лінії перехрестя, включати і вимикати світлофільтр відповідно до видимості, а також регулювати яскравість освітлення штрихів коліматора.

Вибір точки наведення при стрільбі по літаку.

Навчання правилам вибору точки наведення по літаку роблять шляхом накладки целулоїдної указки з штрихами сітки коліматора на силуети спочатку одномоторного, а потім багатомоторного літака при різних курсових кутах, використовуючи для цього, наявні альбоми силуетів літаків і їх макети.

Наведення зенітної установки по нерухомій цілі.

Навчання навідника наводці по нерухомій цілі проводиться за допомогою приладу «Зенітник», який встановлюється на відстані 20-30 м від зенітної установки.

Навчання починається з показу прийомів обертання маховиків наведення, для чого керівник займає місце навідника і відпрацьовує прийоми спочатку без використання гальм люльки і вертлюга, а потім з використанням тормозного пристрою.

Ознайомившись з прийомами обертання маховиків наводки, навідник наводить перехрестя коліматора в макет літака і утримує зенітну установку за допомогою гальмівного пристрою, здійснює наведення.

Тренування проводиться по команді «Спіймати ціль» (ціль, яка макетом літака на приладі «Зенітник»).

Перед кожним тренуванням зенітна установка має бути відвернута на 90-180° від напрямку на прилад. Після наведення навідник доповідає: «Є ЦІЛЬ» і утримує зенітну установку за допомогою гальмівного пристрою до перевірки правильності наведення.

Наведення зенітної установки по літаку на горизонтальному курсі.

Навчання наведенню зенітної установки по макетам літаків, які рухаються, проводиться так само, як при навчанні наведенню по нерухомим цілям.

Порядок захвату рухомої повітряної цілі наступний:

- навідник наводить стволи зенітної установки у визначеному напрямку і виявляє ціль на око, потім, візуючи через мушку і проріз коліматора, грубо наводить зенітну установку, після чого ловити ціль в коліматор.

Супровід цілі, яка тимчасово зникає.

При супроводі навідником заздалегідь спійманої цілі керівник несподівано закриває коліматор на 3-5 сек. Впродовж цього часу навідник продовжує супроводжувати ціль, дотримуючись обраного режиму обертання маховиків. Надалі коліматор закривається на більш тривалий час, поступово доводячи його до 10-15 сек.

Ведення вогню.

По команді керівника «ВОГОНЬ» навідник натискає на ножну педаль і тримає її натиснутою протягом усієї черги.

При стрільбі короткими чергами (5-8 пострілів на ствол) необхідно натискати на педаль спуску впродовж 0,3-0,5 сик, а при

стрільбі довгими чергами (10-15 пострілів на ствол) – впродовж 0,6-1 сек.

Щоб краще контролювати ведення автоматичного вогню, бажано використовувати електричний дзвінок, замикач якого з'єднується з приводом спуску. За допомогою секундоміра керівник визначає тривалість натиснення на педаль навідником, контролюючи тим самим його підготовку до ведення автоматичного вогню.

Навідник вважається підготовленим для стрільби по літаку на горизонтальному курсі, якщо він:

- захоплює ціль з розворотом зенітної установки на 90° не більше ніж за 5 сек;
- плавно і без ривків працює маховиками наведення, утримуючи при цьому зображення цілі в центрі перехрестя коліматора (середня помилка наведення не повинна перевищувати 0-02);
- вміє вести вогонь короткими і довгими чергами.

Навчання 2-го номера (прицілюючого) слід проводити в такій послідовності:

- навчання прийомам роздільної установки курсу, швидкості та дальності цілі;
- навчання прийомам одночасної установки курсу, швидкості та дальності цілі;
- навчання прийомам введення коректури.

Навчання прийомам установки курсу.

При навчанні прийомам установки курсу слідє використовувати прилад «Зенітник» та літаки, які діють в районах проведення занять. Прилад «Зенітник» на перших заняттях встановлюється в 20-25 м. від зенітної установки, а при наступних тренуваннях в 50-60 м. Перед кожним заняттям прилад «Зенітник» і зенітна установка орієнтуються.

На початку при установці курсу цілі прицілюючий повинен, спостерігаючи за положенням цілі, лівою рукою повернути покажчик курсу так, щоб модель літака, укріплена на кришці курсової голівки, стала паралельно курсу цілі. Після засвоєння прицілюючим прийомів роботи при установці курсу проводиться тренування по

приладу «Зенітник». По різниці відліків установок курсу на приладі «Зенітник» і за шкалою курсів на прицілі визначається помилка в установці курсу.

У процесі навчання прицільному слід показати, як відклоняється прицільна лінія при помилках в установці курсу на 5, 10, 15, 20°.

Навчання прийомам установки швидкості.

Швидкість цілі встановлюється і змінюється в процесі бойової роботи тільки по командам командира розрахунку. Після кожної установки (зміни) швидкості прицілюючий доповідає: «Є швидкість 000».

Навчання установці та зчитуванню швидкості рекомендується проводити в такій послідовності: керівник встановлює і зчитує швидкість, потім, продовжуючи встановлювати різні швидкості, визначає прицілюючому зчитувати їх.

Переконавшись в тому, що прицілюючий засвоїв правила зчитування швидкості, керівник приступає до навчання прицілюючого в установці і зчитуванні швидкості, кратної 10 м/сек. Необхідно домогтись такого положення, щоб прицілюючий витрачав на установку швидкості не більше 3 сек, причому помилка не повинна перевищувати 0,5 поділок шкали швидкості.

Навчання прийомам установки дальності.

Навчання слідує починати з ознайомлення прицілюючого з призначенням і пристроєм шкали дальності.

Спочатку керівник сам встановлює дальність і показує прицілюючому, як робиться зчитування її зі шкали, а потім вимагає, щоб прицілюючий самостійно кілька разів встановив значення визначеної дальності.

Після цього керівник приступає до навчання прицільного прийомам установки і зчитуванню дальності, при цьому він стежить за точністю поєднання покажчика з відповідною цифрою шкали дальності і плавністю обертання маховика.

Прицілюючий, обертаючи маховик механізму дальності, безперервно зменшує або збільшує установку дальності, відпрацьовуючи при цьому певний режим маховика. Прицілюючий повинний виробити такий режим обертання маховика, при якому в момент надходження дальності покажчик вже був би поєднаний з циф-

рою, яка відповідає цій дальності. Обертаючи покажчик курсу навколо вертикальної осі і змінюючи установки швидкості, керівник повинен показати прицільному, як переміщається при цьому покажчик дальності.

Слід навчити прицілюючого самостійно робити установку дальності на тій випадок, коли припиниться надходження даних дальності з далекоміра.

Для цього керівник через рівні проміжки часу відлічує декілька значень убуваючих або зростаючих дальностей, які прицілюючий встановлює, потім керівник припиняє відлік дальностей і стежить за самостійною установкою дальностей прицілюючим.

Навчання прийомам одночасної установки курсу, швидкості і дальності мети.

Для показу і пояснення прийомів роботи при одночасній установці курсу, швидкості і дальності керівник займає місце прицілюючого та показує прийоми роботи: лівою рукою встановлює курс і визначену швидкість, правою рукою – дальність до цілі.

Потім керівник наказує прицілюючому зайняти своє місце і подає команди, наприклад:

«По літаку» (визначається напрямком на ціль), «Швидкість 150», «Дальність 18».

Прицілюючий по першій команді встановлює покажчик курсу прицілу паралельно фюзеляжу літака, гострим кінцем в сторону його руху, по другій – визначену швидкість, і доповідає: «Є швидкість 150», по третій – визначену дальність і доповідає: «Є дальність 18». Під час зміни дальності до цілі прицілюючий змінює її установку на прицілі без доповіді (по відліку з далекоміра або самостійно).

Навчання прийомам введення коректури.

Пояснюючи прийоми введення поправок, керівник повинен вказати прицільному, що коректуру при стрільбі по літаках на горизонтальному курсі, виявленим на дальностях більше 1000 м, вводиться після команд командира установки тільки шляхом зміни швидкості, при цьому раніше встановлена швидкість змінюється на 10 або 20 м/сек.

Коректура вводиться тільки при швидкості цілі менше 200 м/с.

Для введення коректури командир установки командує: «Швидкість більше (менше) 00», по цій команді прицілюючий збільшує (зменшує) раніше встановлену на прицілі швидкість на поправку, яку визначили, і доповідає: «Є швидкість 000».

Наприклад, на прицілі була встановлена швидкість 110 м/сек, поправка, яку визначили «Швидкість більше 20»; після введення поправки нова установка швидкості буде 130 м/сек.

Після засвоєння прицілюючим прийомів введення поправок проводиться тренування, для чого керівник командує ряд поправок і перевіряє їх виконання.

Прицілюючий вважається підготовленим для стрільби по літаках на горизонтальному курсі, якщо:

- припускається помилки в установці курсу (середня з 10 установок) не більше 9° і витрачає на одну установку не більше 3 сек;
- припускається помилки у визначенні дальності по повітряній цілі на око, що не перевищує 20% дійсної дальності;
- плавно переміщує каретку відповідно до зміни дальності;
- безпомилково виконує команди на введення коректури;
- робить установку курсу, швидкості і дальності не більше ніж за 6 сек, рахуючи від кінця команди до доповіді «Готов», і допускає при цьому помилки у встановлених межах.

Навчання заряджаючих необхідно проводити в такій послідовності:

- навчання правильній стійці;
- навчання заряджанню автоматів;
- навчання розрядці автоматів;
- навчання спорядженню патронних стрічок;
- навчання заміні стволів;
- усунення затримок при стрільбі.

Навчання правильній стійці.

Заряджаючі повинні стояти обличчям до магазину автомата, трохи розгорнувшись вліво (вправо), в зручній, стійкій для нього позі; ноги його мають бути широко розставлені і права (ліва) нога по-

переду лівої (правої). Це допоможе йому залишитися в стійкому положенні при відведенні рухомих частин автомата на шептало, для чого необхідно витратити велике зусилля.

Навчання заряджанню автоматів.

Для навчання заряджанню необхідно мати на установку не менше 10 учбових патронів в стрічці, які відповідають по вазі і формі бойовим патронам.

При підготовці патронних стрічок спочатку сполучаються ланки на лотку машинки для спорядження стрічок, потім на кожну ланку укладає вручну патрон, просуває стрічку до захвату першого патрона за пальці подавача і рухом важеля машинки споряджає стрічку. При цьому особлива увага звертається на те, що при спорядженні стрічки забороняється залишати порожню ланку в кінці стрічки і що правильно споряджена стрічка повинна вільно згинатися.

Існують патронні коробки для правого та лівого автоматів, відрізняючись лише направленням видавлених силуетів патронів на кришках коробок. Стрічка вкладається в патронну коробку гармошкою між задньою стінкою та перемичкою так, щоб вона проходила через перемичку ланкою догори а вільний кінець просувався за перемичку. Торець подавача має знаходитись між першим та другим патронами стрічки.

Спочатку керівник повинний показати прийоми заряджання по наступних елементах:

- вкласти стрічку з патронами в патронну коробку так, щоб перший патрон зайшов за подавач;
- повернути вгору ручку коробкотримача;
- завести споряджену патронну коробку в направляючі коробкотримача до торкання роликком важеля подавача планки;
- енергійно просунути патронну коробку по лотку коробкотримача вперед до упору;
- відтягнути ручку троса механізму перезарядження до упору, поставивши цим рухомі частини автомата на шептало і плавно відпустити її;
- доповісти: «Лівий (правий) готов».

Навчання розрядці автоматів.

- надати стволам кут підвищення близько 10°, направивши їх в безпечну зону, встановити рухомі частини установки на гальма;
- встати у автомата так, щоб зручніше було працювати (підійти ближче до автомата);
- перевірити постановку рами затвора шептало, для чого відтягнути до кінця ручку троса механізму перезарядження і відпустити її;
- лівою (правою) рукою натиснути на фіксатори кришки приймача і відкрити її, залишивши у верхньому положенні;
- правою (лівою) рукою підняти звено з патроном у верхнє положення і, допомагаючи лівою (правою) рукою, різко відтягнути патронною коробку назад;
- перевірити, чи немає патрона в патроннику;
- закрити кришку приймача;
- спустити рухомі частини з бойового взводу шептало, для чого натиснути на важіль роздільного спуску, притримуючи їх за ручку троса механізму перезарядження.

Керівник повинен вказати навчаємим, що розрядка автоматів робиться по черзі з дотриманням заходів безпеки. Категорично забороняється кому-небудь знаходитися попереду стволів.

Навчання заміні стволів

Заміна стволів робиться при розряджених автоматах після кожних 100 пострілів, зроблених впродовж короткого часу. Номери розрахунку повинні завжди пам'ятати, що категорично забороняється робити спуск рухомих частин шептало при знятому стволі і відкритою кришкою приймача.

Зміну стволів необхідно робити одночасно на обох автоматах.

1-й номер ставить установку стволами уздовж стріли, надає стволам горизонтальне положення, застопорює поворотний і підйомний механізми.

Заряджаючі відкидають наметки хомутів передніх опор стволів і відкривають кришки ствольних коробок. Перевіряють наявність

патронів на прийомному вікні ствольних коробок і в патронниках стволів. Піднімають рукоятки клина стволів догори і переміщують їх на себе до відказу. Рукояткою попереднього здвигу розігрітих стволів здвигують стволи. Взявшись руками за переносні ручки, відділяють стволи від ствольних коробок. Підносять до ящиків з водою і швидко занурюють в воду.

Постановка стволів здійснюється в зворотній послідовності. Щоб легше робити замикання ствола клином, рекомендується рухоми частини автомата відвести небагато назад за ручку перезарядження.

Навчання розрахунку зенітної установки при стрільбі по наземним і надводним цілям

При підготовці номерів розрахунку зенітної установки до стрільби по наземним і надводним цілям основну увагу необхідно приділити навчанню навідника, враховуючи, що обов'язки прицілюючого та заряджаючих в основному нічим не відрізняються від раніше вивчених.

При навчанні навідника правилам наведення зенітної установки по наземним і надводним цілям керівник використовує целулоїдну указку, а також малюнки і макети бронетранспортерів, автомобілів, барж, катерів, піхоти та ін.

Точка наведення при стрільбі по наземним (надводним) цілям показується за допомогою целулоїдної указки. Користуючись, наприклад, макетом бронетранспортера, керівник пояснює і показує, як визначається курсовий кут бронетранспортера. Він визначається залежно від того, яка сторона цілі (передня або бічна) видна більшою мірою. Якщо видно тільки передню частину бронетранспортеру, то курсовий кут 0° , тобто бронетранспортер йде прямо на вогневу позицію (фронтальний рух); якщо передня і бічна сторони видно під однаковим кутом, то курсовий кут 45° ; якщо видна тільки бічна сторона, то курсовий кут 90° (фланговий рух).

На шкалі дальності механізмів коректурних поправок нанесені поділки від 0 до 20. Ціна кожної поділки відповідає дальності рівній

100 м. Стрільба на всі дальності до 500 м ведеться з прицілом «5». На шкалі бічних поправок нанесені поділki в тисячних в межах $\pm 0-10$. Ціна кожної поділki рівна однієї тисячної.

Керівник, переконавшись в тому, що навідник твердо засвоїв розміри штрихів коліматора і механізм коректурних поправок оптичного наземного прицілу, переходить до навчання його правилам наведення. Використовуючи для цього малюнки наземних (надводних) цілей, навідникові показують, як треба робити наведення по бронетранспортеру за допомогою коліматора прицілу.

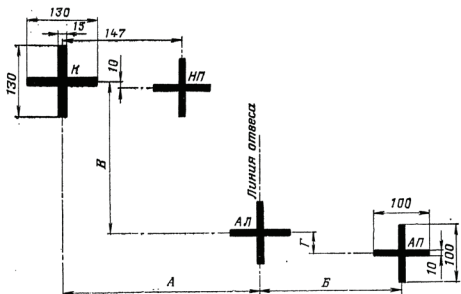
Після того, як навідник засвоїв правила вибору точки наводки і навчиться плавно і безперервно поєднувати перехрестя коліматора з вибраною точкою, необхідно навчити його прийомам введення коректури по бічному напрямку. При цьому керівник повинен пояснити, що поправку (коректуру) по бічному напрямку роблять в розмірах фігури цілі при відхиленні трас на одну фігуру і менш. Найменша коректурна поправка – половина видимої фігури цілі. Керівник заняття контролює роботу навідника в правильності вибору точки наведення, використовуючи оглядове вікно коліматора. Надалі він переходить до навчання наведенню і стеженню за макетом бронетранспортера, що рухається.

Перевірка нульової лінії прицілювання

Метою перевірки є узгодження напрямку стволів автоматів з оптичними осями коліматора і оптичного наземного прицілу по горизонталі і вертикалі.

Перевірка виконується по команді «ПЕРЕВІРИТИ НУЛЬОВУ ЛІНІЮ ПРИЦІЛЮВАННЯ», «НАВОДИТИ В ЩИТ», при цьому:

- прицілюючий встановлює на прицілі нульові установки, а на шкалі дальності прицілу і на маховику дальності наземного прицілу – поділ 5;
- лівий заряджаючий встановлює трубку холодної пристрілки (ТХП) в дульну частину лівого ствола;
- правий заряджаючий встановлює контрольну-вивірочну мішень на відстані 50 м від дульних зрізів стволів;

- командир установки і навідник наводять лівий ствол за допомогою ТХП в призначене для нього перехрестя на вивірочній мішені, позначене ЯСКРАВО-ЧЕРВОНИЙ, і застопорюють поворотний і підйомний механізми.

Далі командир установки виймає ТХП з каналу ствола лівого автомата і вставляє її в канал ствола правого автомата. При цьому ствол правого автомата повинен бути направлений в перехрестя контрольної – вивірочної мішені, позначене А-П.

Керівник повинен обов'язково показати, як заряджаючі по командах командира установки проводять регулювання правого автомата по горизонталі за допомогою вивірочних гвинтів і по вертикалі гвинтами повзунів, якщо правий ствол відхиляється від перехрестя більш ніж на один малий поділ ТХП.

Потім керівник показує: навіднику—як перевірити, чи співпадають перехрестя коліматора і наземного прицілу з відповідними перехрестями вивірочної мішені; прицільному – як здійснюється регулювання коліматора, а наводчику—наземного прицілу, якщо відхилення більше допустимих.

Орієнтування установки

Точність орієнтування забезпечує надійне цілевказання, що у свою чергу полегшує знаходження цілі.

Злагодження розрахунку при орієнтуванні починається з тренування в орієнтуванні по віддаленій точці. Для цього наперед

складається картка, в якій указується 10—15 місцевих предметів, віддалених не менше ніж на 2 км від точки стояння установки, і бусольне направлення на кожний предмет.

У процесі тренування, подаючи команду на орієнтування, указується той або інший віддалений предмет і його бусольне направлення. Прицільний повинен встигнути виставити нульові установки на прицілі до наведення перехрестя коліматора у вказану точку. Крім того, прицільний повинен добре знати шкали прицілу, правильно і швидко виставляти на покажчику лімба бусольне направлення, після поєднання навідником вертикальної ніті коліматора з віддаленою точкою.

Для позначення орієнтирних напрямків по сторонам горизонту в радіусі 2-5 км виставляються пронумеровані вежі:

- №1 – північний; №12 – північно-західний; №2 – західний; №32 – південно-західний; №3 – південний; №34 – південно-східний; №4 – східний; №14 – північно-східний.

Для підготовки стрільби командир взводу визначає на місцевості відповідальні сектори, орієнтири, їх нумерацію та дальність до них, найбільш імовірні напрямки появи вертольотів та польоту повітряних цілей, які низько летять, танконебезпечні напрямки та сигнальні рубежі для відкриття вогню по наземним цілям. Якщо дозволяє обстановка та проводиться пристрілка найбільш імовірних напрямків появи вертольотів. Командири установок складають картки вогню та після їх затвердження, доводять номерам розрахунку сектори стрільби та орієнтири.

Порядок складання картки для ведення вогню прямою наводкою

Після визначення командиром взводу відповідальних секторів командири установок приступають до складання карток.

Послідовність складання картки наступна:

- нанесення вогневої позиції; визначення напрямку по сторонам світу; складання схеми місцевих предметів; нанесення вказаного відповідального сектору; нанесення граничної дальності стрільби; нанесення дальності прямого пострілу.

Постановка вогневої задачі командиром установки «ЗУ-23-2» здійснюється за допомогою:

1. *Цілевказанням* – передача координат повітряної цілі; визначення напрямку на повітряну ціль по сторонам світу; за орієнтирами на місцевості або відносно напрямку руху.
2. *Призначенням відповідального сектору, в якому повітряна ціль для обстрілу вибирається самостійно.*
3. *Подачею сигналів для виконання завчасно запланованих вогневих задач.*

Наприклад:

По сторонам світу:

ТАКО-МУ-ТО (позивний), ЦІЛЬ НАД ТАКИМ-ТО (номер орієнтиру або орієнтирного напрямку), ВИСОТА 00 (в гектометрах), ДАЛЬНІСТЬ 00 (в гектометрах), ЗНИЩИТИ.

Відносно напрямку руху:

ТАКО-МУ-ТО (позивний), ЦІЛЬ ЗЛІВА (з права, з заду, по переду), ВИСОТА 00 (в гектометрах), ДАЛЬНІСТЬ 00 (в гектометрах), ЗНИЩИТИ. Залежно від повітряної обстановки, характеру вибраної цілі і умов її спостереження застосовуються наступні два **способи стрільби**:

- **з прицілом**, коли зенітні установки наводяться в мету за допомогою коліматора прицілу, а вхідні дані визначаються:
 - швидкість—по типу цілі, курс— візуально, дальність—далекоміром або візуально. Цей спосіб застосовується при стрільбі по літаках, літаках-снарядах, по пікіруючих літаках, по парашутному десанту і освітлювальним авіаційним бомбам, а також при стрільбі по наземній і надводній цілі;
- **по трасах**, коли стрільба ведеться шляхом поєднання трас з ціллю навідниками зенітних установок. Спосіб застосовується при стрільбі по літаках і літаках-снарядах, виявлених на відстанях менше 1000 м.

Залежно від особливостей цілі, умов її видимості, дальності стрільби, стану матеріальної частини зенітних установок та наявності боєприпасів застосовуються наступні види вогню:

- короткі черги – 5-8 пострілів на ствол;
- довгі черги – 10-15 пострілів на ствол.

Вогонь короткими чергами застосовується:

- при стрільбі по одиночних літаках на великих і середніх відстанях;
- при стрільбі по освітлювальним авіаційним бомбам, парашутистам в повітрі, одиночним наземним та надводним цілям;
- при неможливості вести вогонь довгими чергами унаслідок задимлення поля зору коліматора прицілу;
- при отриманні вказівок, що обмежують витрачання боеприпасів;
- при необхідності обмежити інтенсивність вогню *(Інтенсивність вогню характеризується числом пострілів в одиницю часу.) щоб уникнути перевищення граничного режиму вогню.

Вогонь довгими чергами застосовується:

- по одиночних літаках на малих відстанях і по пікіруючих літаках;
- при стрільбі по груповій повітряній цілі на всіх відстанях;
- при стрільбі по компактних групах піхоти.

Огляд автоматів і установки в зібраному виді

При огляді автоматів, прицілу і установки в зібраному виді необхідно перевірити і переконатися:

- відсутність на металевих частинах іржі і тріщин;
- правильність зборки усіх частин і механізмів автоматів і установки;
- надійність кріплення автоматів на установці;
- відсутність послаблення переднього кріплення із-за зносу ексцентрика руків'я, у випадку послаблення кріплення зробити регулювання ручки ексцентриків;
- вільність обертання кришки коробок і надійність фіксування в закритому положенні;
- вільність переміщення фіксаторів кришок коробок при їх відкриванні;
- можливість переміщення клину ствола при зрушенні і повороті ручки клину;

- вільність зрушення ствола при висуненому клині ствола;
- вільність обертання передавального важеля механізму блокування автомата (перевіряється при відкритій кришці коробки);
- надійність фіксування позначки роз'ємного хомута на кронштейні люльки;
- вільність просування патронних коробок по лотках коробко-тримувачів і нормальність дій клямки патронних коробок;
- відсутність вм'ятин на стінках, горловині і кришці патронних коробок;
- енергійність дії пружини важеля подавача;
- вільність обертання та повернення в початкове положення під дією пружин ручки копиров на коробкотримачах;
- вільність переміщення рамки з важелем і досилателем подаючого механізму патронної коробки;
- чи утримуються на бойовому взводі рухливі частини кожного автомата і чи енергійно повертаються в крайнє переднє положення під дією поворотної пружини при звільненні їх з бойового взводу, при цьому одночасно перевіряються механізми перезарядження і спусковий механізм з ножним і ручним спусками, а також перевіряється одночасність спуску автоматів;
- справність підйомного і поворотного механізмів, вони повинні працювати плавно і без заїдань;
- безвідмовність дії гальм і стопорів рухомих частин установки;
- справність торсіонів, по наявності проміжків між шпильками важелів коліс і упорами на платформі;
- відсутність течі стеола в буферах перекладу ходу, справність буфера перекладу ходу (перевіряється перекладом установки з похідного положення в бойове і з бойового положення в похідне, при цьому різке падіння або дуже повільне опускання установки на ґрунт при перекладі з похідного положення в бойове вказує на невідрегульованість або несправність буфера перекладу ходу).

Огляд прицілу

Після огляду автоматів і установки оглядається приціл.

Огляд прицілу включає зовнішній огляд, перевірку безвідмовності дії усіх його механізмів, перевірку нульових установок і вивіряння автоматів і прицілу.

При зовнішньому огляді прицілу необхідно переконатися в наявності усіх частин прицілу і справності його механізмів.

Перевірити безвідмовність дії усіх механізмів прицілу таким чином:

- поставити усі шкали на нульові ділення, при цьому ризики шкал повинні співпадати з індексами;
- перевірити правильність і міцність кріплення прицілу установки, а також кріплення на прицілі коліматора і наземного прицілу;
- перевірити роботу механізму шкали дальності і каретки дальності з візирною лінійкою шляхом обертання маховика приводу дальності в ту і іншу сторону, при цьому обертання маховика має бути легким, плавним і без заїдань; каретка дальності повинна легко пересуватися по тих, що направляють лінійки; щуп механізму зведення зенітного балансу повинен вільно переміщатися по криволінійному пазу візирної лінійки; обойма повинна плавно ходити по візирній лінійці;
- перевірити роботу механізму введення швидкості цілі, швидкість вводити від 0 до 300 м/с і назад, при цьому зусилля при обертанні ручки має бути невеликим і однаковим на усьому діапазоні; фіксація установки швидкості має бути чітка і надійна; клапан повинен обертатися без заїдань;
- перевірити роботу механізму введення кутів пікірування або кабрірування, для чого взятися за покажчик курсу, натиснути педаль і нахилити покажчик кілька разів в ту і іншу сторону; при цьому зусилля, що докладається до педалі, повинне забезпечувати безвідмовне відключення зубчастої гребінки від зубчастого сектора і бути достатнім для обертання від самовиключення; фіксація нульового по-

ложення повинна бути чіткою і надійною; при звільненні педалі вона повинна повернутися в початкове положення під дією пружини;

- перевірити роботу механізму введення курсу цілі, для чого натиснути до відмови на педаль і обертати курсову голівку на 360° в ту або іншу сторону; обертання курсової голівки має бути плавним, без ривків і заїдань; при натисненні на педаль відключення механізму стабілізації курсу цілі повинно бути надійне, а при відпуску педалі включення механізму стабілізації курсу має бути чітким; при цьому педаль повинна повернутися в початкове положення;
- перевірити справність освітлювальної частини;
- перевірити освітлення сітки коліматора; зображення перехрестя сітки має бути різким і добре видимим на фоні цілі. При порушенні контакту в розетці необхідно годинною викруткою обережно розвести пир'я штирів в штепсельній вилці.

Перевірити паралелограм, для чого необхідно:

- встановити на прицілі нульові установки;
- надавати по квадранту стволам послідовно кути підвищення 0-00, 2-50, 5-00, 7-50, 10-00, 12-50, 14-00 і назад; при цьому різниця у свідченнях кутів підвищень квадрантів, встановлених на контрольний майданчик люльки і контрольний майданчик прицілу, для кута підвищення 0-00 і будь-якого іншого не повинна перевищувати 0-04.

Якщо різниці свідчень квадранта виходять за межі 0-04 і тяга паралелограма не погнута, то за рахунок вгвинчування або вигвинчування наконечника на тязі паралелограма відрегулювати вертикальний паралелограм.

Перевірити установки нуля дальності в наступному порядку:

- переконатися, що установка відгоризонтирована;
- надати по квадранту, встановленому на контрольний майданчик прицілу, за допомогою підйомного механізму горизонтальне положення частині, що коливається;
- перевірити квадрант, для чого повернути квадрант на контрольній майданчику прицілу на 180° , бульбашка рівня

при цьому не повинна зміщуватися від середнього положення більше, ніж, на половину малого ділення ампули рівня; якщо зміщення бульбашки буде більше, значить, рівень збитий; у цьому випадку, вигвинчувавши або ввинчувавши регульовальні гвинти, вибрати половину зміщення рівня, а потім підйомним механізмом установки вивести бульбашку рівня на середину; знову повернути квадрант на 180° ; якщо при цьому бульбашка рівня не встановиться посередині між рисками, то повторити усі дії знову;

- встановити на усіх шкалах прицілу (окрім дальності) нульові значення;
- поєднати маховичком дальності індекс каретки дальності з контрольною рисою на тій, що квадратній направляє, підводячи каретку з сторони менших значень дальності;
- при неспівпаданні індексу з нулем шкали дальності (виході за межі червоних допускових штрихів, розташованих управо і ліворуч від нуля шкали дальності) необхідно:
- вигвинтити чотири гвинти і зняти захисне скло шкали дальності;
- вигвинтити викруткою на три-чотири оберти стопорний гвинт гайки індексу;
- вставити на шліц осі індексу викрутку та утримуючи вісь від провороту, відвернути гайку індексу шліцьовим ключем на два-три обороти;
- ослабити посадку індексу на конусі, відтягуючи індекс за закраїну його втулки;
- розгорнути індекс до його точного поєднання з нульовою рисою шкали дальності;
- затягнути гайку індексу повністю, вставивши викрутку в шліц осі індексу, і, утримуючи вісь від провороту, стежити, щоб не збилася установка індексу відносно шкали;
- загорнути годинною викруткою стопорний гвинт гайки індексу до відмови;
- поставити на місце захисне скло дальності і закріпити його гвинтами;

- перевірити збіг індексу на каретці з рискою на квадратній що направляє і індексу дальності з нульовою рискою шкали дальності;
- неспівпадання індексу дальності допускається в межах червоних штрихів, розташованих управо і ліворуч від нуля дальності.

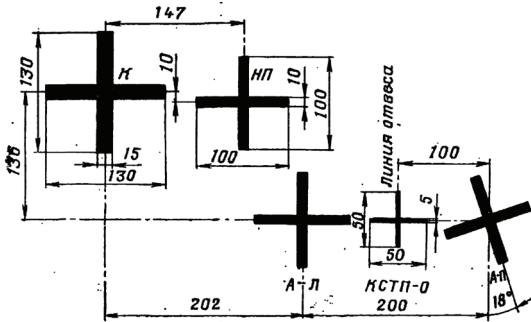
Перевірка бою установки і приведення її до нормального бою

Перевірка бою установки і при необхідності приведення її до нормального бою робляться після капітального ремонту установки, а також у разі потреби.

Для стрільби використовуються патрони з БЗТ снарядами. Використання патронів з ОФЗТ і ОФЗ снарядами забороняється.

Перевірку бою установки і приведення її до нормального бою робити в такій послідовності:

1. Вирівняти майданчик вогневої позиції (за наявності снігу очистити її до ґрунту).
2. Перевести установку з похідного положення в бойове і поставити її на рівному майданчику стрілою назад так, щоб шпильки тарілей домкратів увійшли до ґрунту; для цього зробити осадову стрільбу безперервною вогнем по 5 пострілів одночасно з обох автоматів.
3. Відгоризонтувати установку по рівню.
4. Зробити перевірку нульових установок прицілу та вивірення автоматів і прицілу по контрольно-вивірочній мішені.
5. Поставити вертикально на відстані 100 м від дульного зрізу стволів автоматів контрольно-пристрілювальну мішень. Перехрестя для правого автомата робиться похилим, щоб відрізнити його від перехрестя лівого автомата.

6. Навести установку так, щоб перехрестя коліматора співпало з перехрестям на контрольно-пристрілювальній мішені.
7. Закріпити частини, що коливаються і обертаються, гальмами. Зарядити кожен автомат стрічкою, спорядженою десятьма патронами. Для того, щоб відрізнити на щиті пробоїни снарядів одного автомата від пробоїн снарядів іншого автомата, слідує снаряди патронів одного з автоматів забарвити фарбою. Не збиваючи наведення, зробити стрільбу безперервним вогнем одночасно з обох автоматів (під час стрільби на установці знаходяться навідник і прицільний).
8. Визначити середню точку попадання (СТП-О) і радіус круга, описаного з середньої точки попадання, що вміщує 16 пробоїн з 20, тобто 80% (R80), а також СТП правого і лівого автоматів, відрізняючи пробоїни по забарвленню (СТП-П і СТП-Л).
Для визначення середньої точки попадання установки необхідно:
 - провести вертикальну лінію через площу розсіювання таким образом, щоб справа і ліворуч було однакове число пробоїн, тобто по 10 пробоїн з кожного боку горизонтальної лінії; провести горизонтальну лінію через площу розсіювання так, щоб згори і знизу було однакове число пробоїн, тобто по 10 пробоїн з кожного боку вертикальної лінії.
 Перетин вертикальної і горизонтальної ліній і дасть середню точку попадання СТП-О.

Середню точку попадання кожного автомата (СТП-п і СТП-л) визначати аналогічно (по 5 пробоїнам з кожного боку ліній).

Для визначення радіусу круга, що вміщує 80% пробоїн, тобто R80, необхідно:

- відкинути 4 пробоїни, найбільш віддалених від знайденої середньої точки попадання установки;
- заміряти відстань від середньої точки попадання (СТП-О) до найбільш віддаленої з тих, що залишилися 16 пробоїн.

Ця відстань і буде радіусом круга, що вміщує 16 пробоїн (80% пробоїн), тобто R80.

9. Зробити другу чергу аналогічно попередній з визначенням СТП і R80 для черги і СТП кожного автомата.

При необхідності (незадовільних результатах) робиться аналогічно третя черга.

Перед кожною чергою перевірити наведення установки та за необхідності поправити її.

Бій установки вважається нормальним, якщо середній радіус R80 з двох черг (в крайньому випадку, з двох останніх з трьох) не перевищує 75 см при ґрунті середньої щільності та 90 см при мерзлому ґрунті, а фактичне положення СТП-О (середньої з двох черг або з двох останніх з трьох), яке отримане під час стрільби, відхиляється від контрольної середньої точки попадання (КСТП-О) на контрольно-пристрілювальній мішені не більше 60 см в будь-яку сторону.

Якщо купчастість бою спареної установки виявиться незадовільною (R80 більше 75 і відповідно більше 90), то необхідно за допомогою правого (регульованого) заднього кріплення відкоригувати положення правого автомата, орієнтуючись по похилому хресту на мішені, і повторити стрільбу до отримання задовільної купчастості бою установки.

Якщо відхилення фактичної СТП (середньої з двох або з двох останніх черг з трьох), отриманою стрільбою, від КСТП-О на контрольно-пристрілювальній мішені більше 60 см, то від фактичної СТП наносяться перехрестя К (коліматор) і НП (наземний приціл) по розмірах контрольно-пристрілювальної.

За результатами перевірки бою установки і приведення її до нормального бою скласти контрольньо-виверочную мішень.

Порядок складання її наступний: не порушуючи наведення автоматів після приведення до нормального бою і не змінюючи установок прицілу, поставити на дальність 50 м до дульного зрізу стволів автоматів вертикальний щит із закріпленим на нім чистим папером. Візуючи стволи по трубці холодної пристрілки, відмітити точку перетину продовження осі каналу кожного ствола з поставленим щитом. Точки перетину позначити: для ствола правого автомата буквами А-П, для ствола лівого автомата буквами А-Л. Точку перетину оптичної осі коліматора з щитом буквою К, а точку перетину наземного прицілу з щитом буквами НП.

Схему контрольньо-вивірочної мішені занести у формуляр.

Можливі затримки стрільби та способи їх усунення

Найменування затримки	Признаки затримки	Причини затримки	Способи усунення затримки
Осічка	Рухомі частини знаходяться в передньому положенні, відсутній вистріл	Несправність капсюля; відсутність затравочних отворів. Осадка або поломка бойової пружини в затворі. Поломка бійка. Осадка або поломка пружини автошептало	Придати установці кут возвищення 70 град., перезарядити автомат, впевнитись, що патрон випав з гільзовідводу, якщо не випав – витягнути його рукою, продовжити стрільбу. У випадку, якщо затримка повторюється – розрядити автомат, провести цього неповну розборку, огляд та усунення недоліку
Пропуск подачі (неподача чергового патрону) на центр приймального вікна	Відсутній вистріл, рухомі частини в крайньому передньому положенні. Патрон в патроннику відсутній	Розтяжка або поломка звена, забрудненість автомату	Придати кут установці кут возвищення 70 град., поставити рухомі частини на шептало. У випадку неможливості відведення рухомих частин, відвести їх пристроєм для утримання рухомих частин, розрядити автомат, оглянути патронну ленту та видалити пошкоджені звенья або провести чистку автомату.

Найменування затримки	Признаки затримки	Причини затримки	Способи усунення затримки
Перекос патрону при заряджанні	Неповний захід патрону за фіксатори патрону кришки коробки автомату	Повільне та неенергійне пересування коробки по лотку коробкотримувача або неенергійний поворот рукоятки коробкотримувача Несправність патронної коробки	Утримуючи за ручку тросу механізму перезарядження, відкрити кришку коробки автомату, поставити патрон за падаючі пальці та закрити кришку. Замінити коробку
Недоходження частин в крайнє переднє положення	Патрон повністю не дослано в патронник. Рухомі частини в проміжному положенні та утримуються від переміщення вперед тому що лобік дискача вперся в фланець гільзи не повністю досланого в патронник патрона	Попадання в патронник сторонніх речей або використання деформованих гільз чи снарядів	За допомогою механізму перезарядження відвести рухомі частини в крайнє заднє положення та поставити їх на шептало. Відкрити кришку коробки та достати патрон з патронної коробки. Якщо рухомі частини не відводяться в крайнє заднє положення, що можливо при значному заклиненні патрону в патроннику та перескоку зубу досилача за закраїну гільзи, то необхідно відвести та зафіксувати рухомі частини за допомогою пристрою для утримання рухомих частин. Відкрити кришку коробки, достати патрон з приймача та зняти пристрій

31. ВИЗНАЧЕННЯ СТОРІН ГОРИЗОНТУ

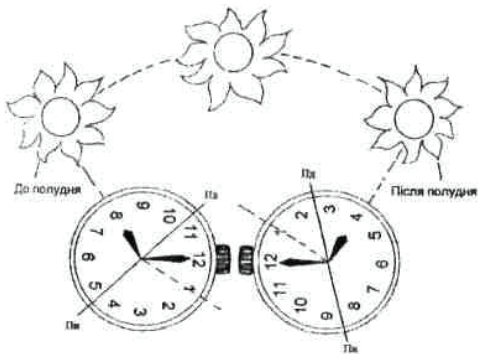
За допомогою компаса. Щоб визначити сторони горизонту за компасом, його треба тримати в руці горизонтально перед собою, звільнивши гальмо стрілки. Коли стрілка перестане коливатися, її синій кінець буде показувати напрямок на північ, а світлий – на південь. Потім необхідно повернути корпус компаса так, щоб північний кінець стрілки збігся з нульовим діленням шкали. Праворуч від лінії «північ – південь» буде схід, а ліворуч – захід. Щоб не повторювати цієї дії на одній і тій же точці стояння, необхідно помітити в напрямках на сторони горизонту місцеві предмети, що

різко виділяються, які і слід в подальшому використовувати при визначенні сторін горизонту на цій точці стояння.

Магнітна стрілка компаса дуже чутлива до заліза, залізної руди і сталі. Тому, щоб показання компаса були правильними, при орієнтуванні слід з ним розташовуватися якомога далі від металевих предметів, залізниці і промислових підприємств, а особисті металеві та сталеві речі на час роботи з компасом відкласти.

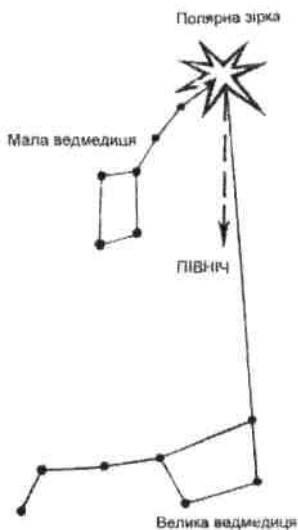
За допомогою сонця. Сонце близько 7 годин ранку буває на сході, при цьому напрям тіні вказує на захід, опівдні, тобто в 13 годин – сонце знаходиться на півдні. В полудень тіні від предметів, які стоять вертикально, наприклад від дерев, самі короткі, а напрямом тіней завжди вказує на північ. До 19 години сонце переміститься на захід, тіні в цей час будуть спрямовані на схід.

За допомогою сонця і годинника. Для цього потрібно, тримаючи годинник на долоні горизонтально, повернути їх так, щоб годинникова стрілка була направлена на сонце.

Кут в центрі циферблату, утворений годинниковою стрілкою і напрямком на цифру «1» (на циферблаті), потрібно розділити навпіл. Лінія, що розділяє цей кут навпіл, відповідає напрямам на північ і на південь і буде показувати напрямом на південь. При цьому до полудня треба ділити ту дугу (кут) на циферблаті, яку годинникова стрілка повинна пройти до 13 годин, а після полу-

дня – яку вона пройшла після 13 годин. Хвилинна стрілка при визначенні сторін світу в розрахунок не приймається.

За допомогою Полярної зірки.

Щоб відшукати Полярну зірку, треба спочатку знайти сузір'я Великої Ведмедиці, яке має вигляд ковша, складеного з семи добре помітних яскравих зірок. Для цього умовно відкладаються п'ять відрізків, що дорівнюють відстані між двома крайніми зірками Великої Ведмедиці, в напрямку до іншого сузір'я – Малої Ведмедиці. В кінці цієї лінії знаходиться яскрава зірка – це і буде Полярна зірка.

За допомогою місцевих предметів.

Кора на окремо стоячих деревах з північної сторони зазвичай буває грубіше і більш шорсткувата, іноді покрита мохом. Гілки дерев густіше і довше

з південної сторони. Крім того, великі камені, скелі, кам'яні стіни, старі дерев'яні дахи з північної сторони зазвичай обростають мохом. На пнях спиляних дерев кільця щорічного приросту щільніше розташовані з північної сторони і рідше – з південною. Взимку сніг біля стовбурів дерев та інших предметів починає підтавати швидше з південної сторони. Навесні сніг на схилах глибоких ярів і лощин, звернених на південь, тане швидше. В лісі на північних околицях полян і прогалин трава зазвичай густіше, ніж на південних. На деревах хвойних порід смола більш рясно накопичується з південної сторони.

У православних церквах вівтарі звернені на схід, а хрести кінцями поперечних перекладин – на північ і південь. Входи мечетей звернені на південь. Вівтарі костьолів виходять на захід.

Видання здійснено за участі та підтримки

ДК «Укроборонпром»,
ДП «Житомирський бронетанковий завод»,
інформаційно-консалтингової компанії «Defense Express»,
студії дизайну «Dream Art»
та Групи компаній «Адеф»